

**Kommentarmaterial
till kunskapskraven i
samhällskunskap**

Skolverket

Skolverket
Stockholm 2012
www.skolverket.se

ISBN: 978-91-87115-70-7

Innehåll

1. Inledning	4
Vad materialet är och inte är	4
Materialets disposition	5
2. Kunskapskrav uppbyggda med värdeord	6
Värdeorden	6
Sammanhanget bestämmer hur orden ska tolkas.....	7
Elevelexemplen och hur de har tagits fram.....	7
3. Bedömning i årskurs 6	8
Att beskriva samband och använda begrepp	8
Uppgiften som ligger till grund för elevexemplen	8
Bedömningsaspekter.....	9
Elevexempel och kommentarer	10
Att föra resonemang	18
Uppgiften som ligger till grund för elevexemplen	18
Bedömningsaspekter.....	19
Elevexempel och kommentarer	19
4. Bedömning i årskurs 9	28
Att beskriva samband och använda begrepp	28
Uppgiften som ligger till grund för elevexemplen	28
Bedömningsaspekter.....	29
Elevexempel och kommentarer	30
Att föra resonemang	39
Uppgiften som ligger till grund för elevexemplen	40
Bedömningsaspekter.....	40
Elevexempel och kommentarer	41
5. Avslutningsord	51

1. Inledning

Från och med höstterminen 2011 sätter lärare betyg med hjälp av de nya kunskapskraven i läroplanen.

Syftet med det här materialet är att ge lärare stöd i hur de kan resonera när de bedömer elevers kunskaper utifrån kunskapskraven. I materialet presenteras en mängd bedömningar som verksamma lärare har gjort av autentiska elevexempel. Bedömningen utgår från de så kallade *värdeorden*, det vill säga de fetmarkerade ord i kunskapskraven som anger nivåerna.

Det är nödvändigt att lärare identifierar vilka bedömningsaspekter som de utgår från för att kunna göra säkrare bedömningar, men också för att kunna diskutera elevprestationer på ett bra sätt. Det är också centralt för att lärare ska kunna beskriva för elever och vårdnadshavare på vilket sätt en elev kan förbättra sina prestationer.

Det är Skolverkets förhoppning att skriften ska kunna utgöra ett stöd för vidare diskussioner mellan kollegor.

VAD MATERIALET ÄR OCH INTE ÄR

Inledningsvis ska något sägas om materialets avgränsningar och varför de är gjorda.

Materialet ska:

- vara ett stöd i att tolka kunskapskraven
- underlätta för lärare att diskutera bedömningsfrågor
- underlätta kommunikationen med elever och vårdnadshavare om elevernas arbete

Materialet ska däremot inte:

- ge en helhetsbild av kunskapskraven
- sätta kravnivåer och definiera betygsgränser på det sätt som till exempel ett nationellt prov gör

Kommentarmaterial till kunskapskraven finns i ett urval av ämnen, och varje material behandlar delar av kunskapskraven. Dessa avgränsningar har gjorts av flera skäl. Det är inte meningsfullt att gå igenom samtliga värdeord i alla ämnen, eftersom det finns så pass stora likheter mellan hur nivåerna är uppbyggda. Likheterna gör att man ofta kan överföra resonemangen om värdeorden mellan olika ämnen, även om det också finns kännetecknen på kvalitet som till stor del beror på ämnet.

Skolverket vill inte heller ge intryck av att säkra och rättvisa bedömningar är beroende av att man först har brutit ned kunskapskraven på samma detaljerade sätt som i det här materialet. När man som lärare gör bedömningar av elevers arbete gör man det ofta både utifrån en medveten analys av vilka bedömningsaspekter som kan vara relevanta, och samtidigt utifrån erfarenhetsbaserad kunskap om samma aspekter.

Med hjälp av det här materialet får lärare en möjlighet att utveckla en mer detaljerad och systematiserad förståelse av några av värdeorden i kunskapskraven. Därigenom är det Skolverkets förhoppning att det ska vara enklare att skaffa sig en överblick över kraven som helhet.

MATERIALETS DISPOSITION

Kommentarmaterialet består av fem kapitel som är upplagda på följande sätt.

- *Kapitel 1* beskriver syftet med materialet och några avgränsningar som har gjorts.
- *Kapitel 2* handlar om hur man kan förstå kunskapskraven. I kapitlet redogörs för vad som menas med värdeord i kunskapskraven och hur man som lärare kan tolka och förstå vad värdeorden innebär. Här finns också ett avsnitt om hur man kan överföra resonemangen i materialet till andra ämnen eller sammanhang.
- *Kapitel 3* beskriver hur lärare har bedömt autentiska elevarbeten i årskurs 6 med hjälp av kunskapskraven.
- *Kapitel 4* beskriver hur lärare har bedömt autentiska elevarbeten i årskurs 9 med hjälp av kunskapskraven.
- *Kapitel 5* avslutar materialet och ger tips på annat bedömningsstöd från Skolverket.

2. Kunskapskrav uppbyggda med värdeord

För att bättre förstå den kommande diskussionen om bedömning med hjälp av värdeord behöver man först en snabb överblick hur kunskapskraven är uppbyggda.

Bilden här nedanför illustrerar att kunskapskraven bygger på kursplanens olika delar.

I kursplanen för samhällskunskap finns sex förmågor som eleven ska ges förutsättningar att utveckla genom undervisningen. Förmågorna är skrivna i punktform längst ned i syftetexten:

- *reflektera över hur individer och samhällen formas, förändras och samverkar,*
- *analysera och kritiskt granska lokala, nationella och globala samhällsfrågor ur olika perspektiv,*
- *analysera samhällsstrukturer med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp och modeller,*
- *uttrycka och värdera olika ståndpunkter i till exempel aktuella samhällsfrågor och argumentera utifrån fakta, värderingar och olika perspektiv,*
- *söka information om samhället från medier, internet och andra källor och värdera deras relevans och trovärdighet,*
- *reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden, principer, arbetssätt och beslutsprocesser.*

Dessa förmågor är desamma för alla årskurser och bygger tillsammans med det centrala innehållet upp kunskapskraven.

VÄRDEORDEN

I kunskapskraven används ett antal uttryck, så kallade värdeord, för att beskriva kunskapsnivåer för olika betygssteg. Exempel på sådana värdeord är **grundläggande** (E), **goda** (C) och **mycket goda** (A). I läroplanen är alla värdeord i kunskapskraven fetmarkerade för att skillnaderna mellan kunskapskraven ska bli tydliga.

Diskussionen om värdeord i den här skriften bygger vidare på Skolverkets kommentarmaterial till grundskolans kursplaner. Där förs en generell diskussion om hur man kan tolka några vanligt förekommande värdeord i kunskapskraven. Den diskussionen fördjupas och blir ämnesspecifik i det här materialet.

SAMMANHANGET BESTÄMMER HUR ORDEN SKA TOLKAS

I det här materialet diskuteras hur man kan tolka och förstå kunskapskraven. Vad innebär det till exempel att elevens resonemang är **enkla** eller **utvecklade**, och hur kan man urskilja och bedöma detta i en undervisningssituation?

Hur man tolkar ett värdeord måste nästan alltid avgöras av sammanhanget. Det här materialet lyfter fram hur några av orden kan tolkas och användas i en konkret bedömningsituation, till exempel hur en lärare använder ordet **enkla** när läraren bedömer en elevs resonemang om demokratiska värden, principer och beslutsformer. Vid bedömningen av ett annat arbetsområde skulle läraren behöva tolka samma ord på ett annat sätt. Detta innebär att det ofta är svårt att slå fast en tolkning av ett enskilt värdeord en gång för alla. Vissa aspekter av värdeorden kan vara unika för ett visst ämne eller centralt innehåll, men det kan även finnas andra aspekter som är mer eller mindre desamma oavsett sammanhanget.

I detta material kommenteras de värdeord som används för att bedöma med vilken kvalitet eleverna beskriver samband, använder begrepp och för resonemang i ämnet samhällskunskap. Det är värdeord som förekommer på flera ställen i kunskapskraven i de samhällsorienterande ämnena, och kommentarerna kan därför bidra till förståelsen för kunskapskraven även i andra SO-ämnena.

ELEVEXEMPLEN OCH HUR DE HAR TAGITS FRAM

Skolverket har tillsammans med en grupp lärare konstruerat uppgifter som svarar mot två utvalda delar av kunskapskraven i samhällskunskap. Uppgifterna har varit öppna till sin karaktär för att ge eleverna utrymme att visa kvalitet på flera olika sätt. Elevernas svar har sedan använts för att identifiera vad man kan titta på för att bedöma kvaliteten i svaren.

I materialet redovisas inte exakt vilka uppgifter som har legat till grund för elevernas sambandsbeskrivningar och resonemang. Skälet till det är att materialet ska kunna ge vägledning för bedömningen även då resonemangen och beskrivningarna handlar om andra delar av det centrala innehållet.

3. Bedömning i årskurs 6

Det här kapitlet lyfter fram hur verksamma lärare har bedömt elevarbeten i ämnet samhällskunskap utifrån kunskapskraven för årskurs 6. Först diskuteras bedömning av elevernas sambandsbeskrivningar och begreppsanvändning. Därefter behandlas hur man kan skilja enkla resonemang från mer utvecklade.

ATT BESKRIVA SAMBAND OCH ANVÄNDA BEGREPP

I det här avsnittet kommenteras den del av kunskapskraven som utgår från förmågan att *analysera samhällsstrukturer med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp och modeller*. Detta material kommenterar bara elevsvar som handlar om ekonomiska strukturer i samhället. Men resonemangen som förs kan även vara relevanta när man bedömer elevernas kunskaper om sociala, mediala, rättsliga och politiska strukturer i samhället.

<i>Kunskapskrav för betyget E i slutet av årskurs 6</i>	<i>Kunskapskrav för betyget C i slutet av årskurs 6</i>	<i>Kunskapskrav för betyget A i slutet av årskurs 6</i>
Eleven har grundläggande kunskaper om olika samhällsstrukturer. Eleven visar det genom att undersöka hur sociala, mediala, rättsliga, ekonomiska och politiska strukturer i samhället är uppbyggda och fungerar och beskriver då enkla samband inom olika samhällsstrukturer. I beskrivningarna kan eleven använda begrepp på ett i huvudsak fungerande sätt.	Eleven har goda kunskaper om olika samhällsstrukturer. Eleven visar det genom att undersöka hur sociala, mediala, rättsliga, ekonomiska och politiska strukturer i samhället är uppbyggda och fungerar och beskriver då förhållandevis komplexa samband inom olika samhällsstrukturer. I beskrivningarna kan eleven använda begrepp på ett relativt väl fungerande sätt.	Eleven har mycket goda kunskaper om olika samhällsstrukturer. Eleven visar det genom att undersöka hur sociala, mediala, rättsliga, ekonomiska och politiska strukturer i samhället är uppbyggda och fungerar och beskriver då komplexa samband inom olika samhällsstrukturer. I beskrivningarna kan eleven använda begrepp på ett väl fungerande sätt.

Kunskapskraven inleds med en beskrivning av kvaliteten på elevens kunskaper om olika samhällsstrukturer. Då används värdeorden *grundläggande*, *goda* och *mycket goda*. I meningarna som följer anges hur elevens kunskaper visar sig. Nivån på elevens kunskaper om olika samhällsstrukturer avgörs alltså av komplexiteten i de samband som eleven beskriver samt hur väl eleven använder samhällsvetenskapliga begrepp. Det är därför materialet endast kommenterar värdeorden som handlar om sambandsbeskrivningar och begreppsanvändning.

Uppgifterna som ligger till grund för elevexemplen

Skolverket har i samarbete med en grupp lärare analyserat ett större antal elevsvar och utifrån dessa identifierat ett antal möjliga bedömningsgrunder. Till grund för elevsvaren finns några uppgifter som handlar om privatekonomi, det offentliga ekonomiska villkor för barn i Sverige. Uppgifterna speglar formuleringarna i den

utvalda delen av kunskapskraven ovan, och behandlar följande centrala innehåll i årskurs 4–6:

- *Privatekonomi och relationen mellan arbete, inkomst och konsumtion.*
- *Det offentliga ekonomi. Vad skatter är och vad kommuner, landsting och stat använder skattepengarna till.*
- *Ekonomiska villkor för barn i Sverige (och i olika delar av världen). Några orsaker till, och konsekvenser av, välstånd och fattigdom.*

De elevarbeten som presenteras här skulle i många fall kunna bedömas även utifrån andra delar av kunskapskraven, till exempel de som handlar om att värdera och uttrycka ståndpunkter i samhällsfrågor. Men för tydlighetens skull behandlas bara bedömning utifrån den del av kunskapskraven som har valts ut.

Bedömningsaspekter

Här beskrivs översiktligt ett antal möjliga bedömningsgrunder för kravdelen ovan. Det vill säga vad man som lärare kan titta på när man bedömer hur komplexa samband eleven beskriver inom samhällsstrukturer och hur väl eleven använder samhällsvetenskapliga begrepp. I nästa avsnitt konkretiseras bedömningsaspekterna ytterligare i mötet med verkliga elevexempel.

De här aspekterna har lärarna sett som möjliga utgångspunkter i bedömningen:

- **Sambandens bredd**

Bedömningsaspekten sambandens bredd kan användas för att bedöma i vilken utsträckning de samband eleven beskriver täcker de centrala delar av samhällsstrukturen som är relevanta utifrån uppgiften.

- **Sambandens art**

Inom bedömningsaspekten sambandens art inriktade sig lärarna på hur långa och detaljerade sambandskedjor som eleven beskriver, samt i vilken utsträckning eleven även kan beskriva samband som inte omedelbart följer på varandra (icke-linjära).

- **Begreppsanvändning**

Bedömningen gäller i vilken omfattning och med vilken precision eleven använder relevanta samhällsvetenskapliga begrepp. Kraven på begreppsanvändningen måste naturligtvis ta hänsyn till vilka begrepp som det är lämpligt för eleven att ta med i resonemanget för att lösa uppgiften.

Skolverket vill betona att dessa aspekter inte ska betraktas som absoluta, utan är resultatet av en analys av de elevsvar som lärarna har haft tillgång till. I ett annat sammanhang kan andra aspekter vara mer relevanta. Det finns också andra sätt att benämna och avgränsa de bedömningsaspekter som tas upp här.

Hur komplexa samband eleven beskriver kan analyseras utifrån varje enskild aspekt i sig. Men när man gör en helhetsbedömning av elevens sambandsbeskrivningar måste man väga samman de olika aspekterna och vikta dem mot varandra. De samband som eleven beskriver kan till exempel vara **förhållandevis komplexa** genom att styrkan i

någon av bedömningsaspekterna uppväger att sambanden är **enkla** utifrån en annan aspekt. Det här materialet säger ingenting om hur sådana sammanvägningar kan eller bör göras, och det går heller inga vattentäta skott mellan aspekterna. De tangerar ibland varandra och en mening i en elevtext kan i enskilda fall bedömas utifrån fler bedömningsgrunder samtidigt.

Elevexempel och kommentarer

I det här avsnittet kommenteras de tre nivåer som värdeorden beskriver. Först behandlas vad som kan känneteckna **enkla** samband och en **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning inom var och en av bedömningsaspekterna. Utdrag ur elevexempel används då för att illustrera de kännetecken som beskrivs.

Efter den genomgången kommer några hela elevexempel som lärarna bedömer kan beskriva **enkla** samband med en **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning. Bedömningen grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna och samma elevexempel kan därför ha bedömts på olika nivåer inom olika aspekter. De hela elevexemplen kommenteras inte.

Därefter kommenteras på samma sätt värdeorden på de högre nivåerna följt av hela elevexempel.

En tanke med att de hela elevexemplen kommer efter den tematiska genomgången är att läsaren då kan använda bedömningsaspekterna i en egen analys av elevexemplen för att identifiera olika kännetecken på att de samband som beskrivs är enkla eller mer komplexa.

Kännetecken på enkla samband och i huvudsak fungerande begreppsanvändning

Sambandens bredd

De sambandsbeskrivningar som lärarna bedömt som **enkla** kännetecknas av att de har en begränsad bredd. Det kan innebära att några viktiga delar saknas i sambandsbeskrivningarna, exempelvis saknar många av de **enkla** beskrivningarna av det privatekonomiska kretsloppet beskrivningar av sparandets betydelse.

Det kan också handla om att eleven behandlar de flesta av strukturens delar, men att de endast beskrivs utifrån enstaka funktioner och att flera centrala funktioner och samband därmed saknas. I **enkla** sambandsbeskrivningar kan det till exempel framgå att en familjs välstånd påverkas av hur hög lön föräldrarna har, men inte att det också påverkas av hur mycket föräldrarna arbetar eller om de över huvud taget har ett jobb.

Enkla samband kan också kännetecknas av att eleven beskriver många samband men att de mest centrala inte finns med. I stället tillmäts ibland perifera samband en oproportionerligt stor betydelse. I elevexempel 1 nedan nämns arbetslöshet som en central förklaring till fattigdom, men andra centrala samband kopplade till arbete, inkomst, konsumtion eller sparande beskrivs inte alls eller så kortfattat att sambanden inte blir tydliga. Förklaringarna domineras istället av mer slumpvisa händelser som arv, lotterivinster, rån och borttappade plånböcker.

Sambandens art

Enkla samband kännetecknas av att sambanden är linjära och att sambandskedjorna är mycket korta. Vanligast är att sambanden helt enkelt beskrivs som att ”a leder till b”. Inte sällan krävs det att läsaren själv binder ihop konstateranden som staplas på varandra för att sambanden ska framträda. Man hoppar ofta över mer detaljerade samband och sambanden beskrivs därför på ett övergripande eller kategoriskt sätt, men några av de mest centrala sambanden bör ingå även på den här nivån. I det här utdraget resonerar en elev om fördelar och nackdelar med ett samhälle utan skatter:

Nackdelarna är att man måste betala för att gå i skolan och sjukhus. Att gå på sjukhus är ju dyrt så då blir allt mycket dyrare för dem. Mediciner kostar ju också väldigt mycket. Fördelen är att man får ju behålla mer av sin lön eftersom man betalar skatten från sin lön. Men om de inte behöver gå till sjukhus så sparar de ju in de pengarna.

I exemplet ovan beskrivs tre samband enligt modellen ”a leder till b”:

- inga skatter gör att kostnaderna för skola och sjukvård läggs direkt på individerna
- man får behålla mer av sin inkomst om man slipper betala skatt
- friska individer får lägre kostnader.

Här kunde eleven ha beskrivit mer komplexa samband till exempel genom att ta upp att avskaffandet av skatter kan ha olika konsekvenser för olika individer beroende på hur hög inkomst man har.

Begreppsanvändning

En **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning kännetecknas av att ämnesspecifika begrepp förekommer, men i mycket begränsad utsträckning. Sambandsbeskrivningarna har i stället ett mer vardagligt språkbruk. I relation till det som eleven skriver eller talar om saknas ofta flera relevanta begrepp.

En **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning kännetecknas också ofta av att eleven använder begreppen med låg grad av precision. Det kan till exempel handla om att åtskillnaden mellan närliggande begrepp som stat och kommun är felaktig eller mycket oklar. De begrepp som förekommer måste dock i huvudsak användas på ett korrekt sätt och i relevanta sammanhang. Om eleven använder begrepp helt utan att veta vad de betyder visar hon eller han inte en **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning. Ett utdrag från ett elevresonemang om fördelar och nackdelar med ett samhälle utan skatter får illustrera en **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning:

Jag tycker att det är så dåligt utan skatt t.ex. allt kostar mera, om man ska rönka kan det kosta runt 3 tusen och man ska operera kan det kosta runt hundratusen dollar. Men en positiv sak är att man får mycket mer lön på sitt jobb än vad det är i Sverige.

Eleven använder här de ämnesadekvata begreppen skatt och lön, men man kan sakna begrepp som sammanfattar de konkreta exempel som eleven ger, exempelvis sjukvård

eller samhällsservice. Begreppet lön kunde ha använts med större precision om eleven hade skrivit att man *får ut mer av sin lön*, eller preciserat sig genom att använda begreppet nettolön.

Exempel på enkla samband med i huvudsak fungerande begreppsanvändning¹

Elevexempel 1 – Om orsaker till skillnader i välstånd

Förmodligen för att några får mer pengar i lön och andra får kanske en halv av dem andra. Kanske någon har höga utgifter och några har låga utgifter. Ofta får man arv. Gissningsvis har man vunnit mycket pengar på lotteri men det är inte så vanligt att man är av detta rik. Om man är jätte fattig kan man tigga. Det vanligaste orsaken är att man har ingen jobb, om man har inte jobb heter det arbetslös. Om man har absolut inga pengar får man ringa kommunen om man får socialbidrag. Kanske någon har rånat personen av alla pengar som personen hade. Eller någon tappade sin plånbok i skogen eller vart som helst. Man kunde också glömma sin plånbok i butiken när man betalade för pengar.

Elevexempel 2 – Om konsekvenser av skillnader i välstånd

Pelle kan gå på flera fritidsaktiviteter och få många fina leksaker men han kanske inte får se sin pappa och mamma så ofta för att de jobbar mycket för att de ska kunna få ha kvar sina möjligheter och skämma bort sitt barn. Pelles pappa eller mamma kanske har kontakter så att Pelle kan komma in på en bra skola och få bra utbildning. Lisa kanske inte får så mycket leksaker för de har inte råd. Hon kanske bara får gå på en aktivitet eller ingen alls efter skolan. Lisas föräldrar kanske har två jobb så att Lisa får ta hand om sina små syskon medans de jobbar.

Kännetecken på förhållandevis komplexa samband och relativt väl fungerande begreppsanvändning

Sambandens bredd

De sambandsbeskrivningar som lärarna bedömt som **förhållandevis komplexa** kännetecknas av en relativt stor bredd, det vill säga att det stora flertalet av strukturens delar behandlas. Det gör att stora delar av strukturen ingår i sambandsbeskrivningarna.

Medan enkla sambandsbeskrivningar ofta tillmäter perifera samband en oproportionerligt stor betydelse krävs det av **förhållandevis komplexa** sambandsbeskrivningar att de kommer åt några mer centrala samband. **Förhållandevis komplexa** samband kan också kännetecknas av att olika delar i strukturen beskrivs utifrån flera funktioner.

¹ Bedömningarna i detta material grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna. Det innebär att samma elevexempel kan bedömas på olika nivåer inom olika aspekter.

Exempelvis tar utdraget nedan hänsyn till att *arbete* kan förklara skillnader i välbstånd på flera olika sätt: *Alla får olika mycket i lön. Pelles föräldrar kanske är chefer och jobbar mer. Lisas föräldrar kanske har varit sjukskrivna eller nyss fått ett jobb.* Eleven preciserar att olika typer av arbete ger olika lön, men också att inkomsten påverkas av hur mycket man arbetar. Eleven lyfter också fram centrala samband genom att identifiera två mycket vanliga orsaker till att familjer har det sämre ställt, nämligen sjukdom och arbetslöshet.

Sambandens art

Förhållandevis komplexa samband kännetecknas ibland av längre linjära sambandskedjor. Oftast har de karaktären av att ”a leder till b som leder till c”. Sambanden är i större utsträckning tydligt uttalade och det krävs därför inte att läsaren själv binder ihop konstateranden för att sambanden ska framträda. Ibland visar eleven på mer detaljerade samband vilket bidrar till att fördjupa beskrivningen. Nedan resonerar en elev om nackdelarna med ett samhälle utan skatter:

Nackdelar med att inte betala skatt är att man måste betala sjukvård och skola. Det betyder att de som har mest pengar blir smartare och friskare. Då kanske man går miste om något underbarn bara för att han var fattig och inte kunde betala en bra utbildning eller hälsa åt sig själv.

Enklare sambandsbeskrivningar stannar i allmänhet vid att identifiera det personliga betalningsansvaret för vård och utbildning som en nackdel i sig själv. Beskrivningen här ovanför blir **förhållandevis komplex** genom att eleven i nästa led kommer åt några konsekvenser av ett skattebefriat samhälle för olika grupper. Eleven lyfter också blicken från individen till samhället: ökade klassklyftor kommer att märkas genom skillnader i utbildningsnivå och hälsa (*de som har mest pengar blir smartare och friskare*), och att samhället kan förlora på att fattiga människor inte får tillgång till sjukvård och skola. Men läsaren måste fylla i vissa led av tankegången för att den ska bli tydlig, framför allt vilar hela resonemanget på det outtalade grundantagandet att det skattesystem vi har bidrar till ekonomisk utjämning.

Ett annat kännetecken på **förhållandevis komplexa** sambandsbeskrivningar är att de ibland kan innehålla så kallade icke-linjära samband. Sambanden kan beskrivas som att ”a leder till b som i sin tur förstärker effekten av a” och därmed vara mer komplicerade, eller att samband beskrivs på både kort och lång sikt. Det kan också handla om att eleven går utanför och bortom de mer uppenbara sambanden, till exempel genom att visa på kopplingar mellan ekonomi och sociala eller politiska strukturer. Till skillnad från i årskurs 9 behöver eleverna i årskurs 6 enligt kunskapskraven inte kunna beskriva samband *mellan* olika samhällsstrukturer. Men det händer att elever beskriver samband som går utanför den samhällsstruktur som studeras, till exempel genom att koppla ekonomi till sociala förhållanden eller politiska ställningstaganden. I årskurs 6 är det rimligt att betrakta sådana samband som icke-linjära, alltså något som visar en högre grad av komplexitet. I utdraget nedan resonerar eleven om hur en familjs begränsade ekonomiska resurser kan påverka ett barn på kort och lång sikt:

Lisa kanske har det svårt hemma. Hennes föräldrar kanske måste jobba dygnet runt för att få ihop pengar till familjen. Om Lisa får växa upp i en sån familj hjälper det nog henne att lära sig att klara sig själv och kämpa. Om Lisa behöver hjälp med läxor kanske inte hennes föräldrar kan hjälpa henne eller om hon är ledsen kanske hennes föräldrar är så stressade att de inte hinner trösta henne. Lisa kan tänka att jag kommer aldrig att kunna det här och jag får ingen hjälp så det är lika bra att ge upp, eller så tänker Lisa att så dåligt ställt som mina föräldrar har det så vill inte jag att det ska vara för mig/min familj när jag blir stor.

Här beskriver eleven icke-linjära samband genom att koppla familjens ekonomiska villkor till barnets psykosociala utveckling. Det bidrar också till komplexiteten att eleven beskriver två tänkbara följdscenarier som båda är relevanta trots att de står i motsatsförhållande till varandra.

Det är tydligt att sådana icke-linjära samband är mer komplexa än de samband som kommer fram när resonemanget går direkt från dålig ekonomi till sämre tillgång till diverse lyxartiklar.

Begreppsanvändning

En **relativt väl** fungerande begreppsanvändning kännetecknas av att eleven använder ämnesspecifika begrepp förhållandevis regelbundet och i relevanta sammanhang. Oftast, men inte alltid, används begreppen med precision. Även i en **relativt väl** fungerande användning av begrepp måste det finnas utrymme för vissa oklarheter när eleven skiljer på närliggande begrepp, men användningen av de ämnesspecifika begreppen bör i allt väsentligt vara korrekt. Ett utdrag ur ett elevsvar får illustrera:

Att familjer har olika mycket pengar kan bero på många olika saker. Det kan bero på:

Arbetet: att man har låg lön eller hög lön. Eller så är man arbetslös.

Konsumtion: man kanske slänger ut pengar på massa dyra kläder eller andra saker utan att tänka på att pengarna måste räcka till mycket annat.

Familj: om man har en stor familj kan det vara svårt för föräldrarna/föräldern att försörja alla.

Skulder: om man har stora skulder te.x. om man har lånat pengar för att kunna köpa ett hus eller en bil.

Eleven använder begreppen arbete, lön, arbetslös, konsumtion, försörja, skulder och låna, men man kan sakna relevanta begrepp som inkomst och sparande. De flesta begreppen definieras väl av sammanhanget men det finns också vissa tecken på osäkerhet i begreppsanvändningen. Framför allt framgår det inte av elevsvaret på vilket sätt lån och skulder kan påverka familjeekonomin. Det kunde eleven ha beskrivit genom att använda begrepp som ränta och amortering.

Exempel på förhållandevis komplexa samband med relativt väl fungerande begreppsanvändning

Eleve exempel 3 – Om konsekvenser av att växa upp i välstånd eller fattigdom

Om Pelle växer upp i en familj som har väldigt gott om pengar och får allt han vill ha blir han väldigt bortskämd. Pelle kanske inte tänker på att han inte kommer kunna ha det så här i hela livet. Pelle kan tänka att jag får allt jag vill ha utan att behöva göra något eller så tänker han att jag måste kämpa för att få det lika bra som sina föräldrar. Lisa kanske har det svårt hemma. Hennes föräldrar kanske måste jobba dygnet runt för att få ihop pengar till familjen. Om Lisa får växa upp i en sån familj hjälper det nog henne att lära sig att klara sig själv och kämpa. Om Lisa behöver hjälp med läxor kanske inte hennes föräldrar kan hjälpa henne eller om hon är ledsen kanske hennes föräldrar är så stressade att de inte hinner trösta henne. Lisa kan tänka att jag kommer aldrig att kunna det här och jag får ingen hjälp så det är lika bra att ge upp, eller så tänker Lisa att så dåligt ställt som mina föräldrar har det så vill inte jag att det ska vara för mig/ min familj när jag blir stor.

Eleve exempel 4 – Om fördelar och nackdelar med ett samhälle utan skatter

Fördelarna med att inte betala skatt är att man inte behöver betala utbildning för barn som skolkar ifrån skolan. Fördelen är att man kan bli rik om man inte betalar skatt många rika personer flyttar till Monaco där man slipper betala skatt. Nackdelar med att inte betala skatt är att man måste betala sjukvård och skola. Det betyder att de som har mest pengar blir smartare och friskare. Då kanske man går miste om något underbarn bara för att han var fattig och inte kunde betala en bra utbildning eller hälsa åt sig själv. Många fler dör för att de inte kan betala sjukvård till sig själva eller till sin mamma eller pappa. De blir fattigare eftersom de inte har några jobb eller några bidrag och då kommer de som inte kan betala hyra vräka ifrån lägenheten eller sitt hus. Det är därför det finns så många hemlösa tiggare i Amerika.

Kännetecken på komplexa samband och väl fungerande begreppsanvändning

Sambandens bredd

De sambandsbeskrivningar som lärarna bedömt som **komplexa** kännetecknas av en stor bredd, det vill säga att i princip alla relevanta delar av strukturen behandlas (till exempel olika faktorer som påverkar privatekonomin). Det gör att de flesta aspekter av ekonomi omfattas av de beskrivna sambanden. Eleve exempel 5 nedan beskriver relevanta samband mellan alla centrala beståndsdelar i det privatekonomiska kretsloppet: arbete, inkomst, sparande och konsumtion.

Det krävs av **komplexa** sambandsbeskrivningar att de kommer åt de mest centrala sambanden inom den aktuella samhällsstrukturen. Det handlar också om att eleven i relativt stor utsträckning beskriver de olika delarna i strukturen utifrån flera funktioner. I eleve exempel 5 framgår det till exempel både att en låg inkomst begränsar

möjligheterna till konsumtion och att en överdriven konsumtion kan leda till ekonomiska bekymmer även för den som har hög inkomst.

Sambandens art

Komplexa samband kännetecknas ofta av långa linjära sambandskedjor som kan ha karaktären av att ”a leder till b som leder till c och d”. Beskrivningen fördjupas ofta av mer detaljerade samband och den kräver inte att läsaren själv binder ihop konstateranden för att sambanden ska framträda.

Ett annat kännetecken på **komplexa** sambandsbeskrivningar är att de kan innehålla något eller några icke-linjära samband, till exempel ”a leder till b som i sin tur förstärker effekten av a”. Det kan också handla om att eleven går utanför och bortom de mer uppenbara sambanden, till exempel genom att visa på kopplingar mellan ekonomi och sociala eller politiska strukturer. Som nämnts tidigare behöver eleverna i årskurs 6 enligt kunskapskraven inte kunna beskriva samband mellan olika samhällsstrukturer. Men när eleverna ändå gör det är det rimligt att betrakta sådana samband som icke-linjära, alltså något som visar en högre grad av komplexitet.

I elevexempel 5 nedan resonerar eleven om flyktingskap som en förklaring till att familjer kan ha det sämre ställt. Här knyts sociala samhällsstrukturer till de ekonomiska i en relativt lång och logiskt uppbyggd förklaringskedja (migration – svårt att finna sig tillrätta – svårt att få högavlönat arbete – lägre inkomst). Eleven identifierar därmed ett samband som är centralt för att förstå välståndsskillnader som är vanliga i Sverige.

Andra kännetecken på beskrivningar av **komplexa** samband är att de när uppgiften ger utrymme för det ofta belyser konsekvenser på både lång och kort sikt, för både individen och samhället.

Begreppsanvändning

En **väl** fungerande begreppsanvändning kännetecknas av att eleven använder ämnes-specifika begrepp i stor utsträckning och i relevanta sammanhang. Begreppen används också i regel med god precision. I detta ingår till exempel att man klarar av att skilja mellan närliggande begrepp och att betydelsen av begreppen framgår tydligt i resonemanget.

I elevexemplet nedan används alla begrepp som uppgiften kräver: arbete, inkomst, sparande och konsumtion. Begreppen definieras tydligt i sammanhanget och används med god precision. När eleven skriver *Inkomst brukar man få via sitt jobb* antyds att det också finns andra inkomstkällor, vilket i årskurs 6 kan anses vara ett tecken på att eleven förstår begreppets betydelseomfång. Eleven använder också begreppen flykting och utbildning i relevanta sammanhang. Att eleven använder just flyktningbegreppet skulle kunna ses som ett tecken på precision i begreppsanvändningen; man kan tänka sig att resonemanget hade blivit mindre giltigt om eleven i stället hade skrivit om invandring i största allmänhet.

Exempel på komplexa samband med väl fungerande begreppsanvändning²

Elevexempel 5 – Om orsaker till skillnader i välstånd

Det kan bero på vilket arbete man har, hur mycket inkomst man får, hur mycket pengar man gör av med eller hur mycket man sparar. Om man har ett bra arbete som man tjänar mycket pengar på så kan man ha råd till att betala allt som behövs och kanske lite till, te.x. en stor, stor TV. Men om man inte tjänar så mycket på sitt jobb så kanske man inte har råd att betala allt det där som behövs. Inkomst är hur mycket pengar man tjänar. Om man tjänar 50 000 kronor i månaden så får man ganska mycket pengar och har råd att betala allt som behövs och lite till. Men om man däremot bara tjänar 17 000 i månaden så kanske man inte har råd till allt som behövs. Inkomst brukar man få via sitt jobb.

Konsumtion är hur mycket pengar man gör av med. Om man inte har så hög inkomst så kanske man inte ska lägga ut så mycket pengar på kläder och lyxig mat. Men om man har hög inkomst så kan man konsumera mycket på lite onödiga saker. Fast det kan finnas vissa personer som har tillräckligt med pengar fast som shoppar mycket, för mycket. Det finns vissa som har det så allvarligt så att de handlar för flera tusen kronor per dag. Då kanske de inte har så mycket pengar kvar. Då är de inte råd att betala hyra, räkningar och så danna saker. Då blir de fattiga. Vissa som har tillräckligt med pengar kan kanske spara lite varje månad. Då i fall det händer något som de måste ha pengar till direkt, kan de ta pengar från sitt sparande och betala. Eller ifall en familj vill ut och resa kan de ta pengar från deras sparande och åka på en resa. Medans andra som inte kan sparar så mycket pengar kan kanske aldrig åka på en resa.

En annan orsak det kan bero på är ifall man är flykting eller inte. Om man har flytt till Sverige från ett annat land så kanske man har det lite svårt att finna sig tillrätta. Då kanske man inte får världens bästa jobb på en gång.

Ytterligare en orsak kan vara ifall man har utbildning eller inte. Om man inte har någon utbildning så kanske man inte kan få ett så bra jobb.

2 I elevexemplen finns ett samband mellan texternas längd och bedömningen av svarens kvalitet, men hur utförliga elevens resonemang är utgör inte grund för bedömningen. Däremot är det förstås så att ett längre svar har större förutsättningar att rymma belägg inom alla de aspekter som ingår i bedömningen. Man ska också komma ihåg att elevexemplen i denna skrift är svar på mycket öppna frågor. Om Skolverket redan på förhand hade vetat vilka aspekter bedömningen kan utgå ifrån kunde uppgifterna ha riktats in mot särskilda kännetecken på kvalitet utan att kräva så omfattande svar. En mer ingående diskussion om sambandet mellan kvantitet och kvalitet finns i bedömningsstödet i religionskunskap som publiceras på Skolverkets webbplats under våren 2013.

ATT FÖRA RESONEMANG

I det här avsnittet kommenteras den del av kunskapskraven utgår från förmågan att *reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden, principer, arbetssätt och beslutsprocesser.*

<i>Kunskapskrav för betyget E i slutet av årskurs 6</i>	<i>Kunskapskrav för betyget C i slutet av årskurs 6</i>	<i>Kunskapskrav för betyget A i slutet av årskurs 6</i>
Eleven har grundläggande kunskaper om vad demokrati är och hur demokratiska beslutsprocesser fungerar och visar det genom att föra enkla resonemang om hur demokratiska värden och principer kan kopplas till hur beslut tas i elevnära sammanhang.	Eleven har goda kunskaper om vad demokrati är och hur demokratiska beslutsprocesser fungerar och visar det genom att föra utvecklade resonemang om hur demokratiska värden och principer kan kopplas till hur beslut tas i elevnära sammanhang.	Eleven har mycket goda kunskaper om vad demokrati är och hur demokratiska beslutsprocesser fungerar och visar det genom att föra välutvecklade och nyanserade resonemang om hur demokratiska värden och principer kan kopplas till hur beslut tas i elevnära sammanhang.

Kunskapskraven inleds med en beskrivning av kvaliteten på elevens kunskaper om vad demokrati är och hur demokratiska beslutsprocesser fungerar. Då används värdeorden *grundläggande, goda* och *mycket goda*. I texten som följer anges hur elevens kunskaper visar sig. Nivån på elevens kunskaper om demokrati avgörs alltså av hur utvecklade resonemang eleven för om hur demokratiska värden och principer kan kopplas till hur beslut tas i elevnära sammanhang. Det är därför materialet endast kommenterar värdeorden som handlar om resonemangens kvalitet.

Uppgifterna som ligger till grund för elevexemplen

Skolverket har i samarbete med en grupp lärare analyserat ett större antal elevsvar och utifrån dessa identifierat ett antal möjliga bedömningsgrunder. Uppgifterna som ligger till grund för elevsvaren är konstruerade som scenarier där eleverna ska värdera olika förslag kring beslutsfattande i relation till demokratiska värden och principer. Grundscenariot handlar om en skolklass som planerar att genomföra en klassresa. De förslag om beslutsformer som olika elever i den påhittade klassen ger är utformade för att uppmuntra resonemang kring ett begränsat antal demokratiska värden och principer. Uppgifterna speglar formuleringarna i kunskapskraven ovan, och behandlar detta centrala innehåll i årskurs 4–6:

- *Vad demokrati är och hur demokratiska beslut fattas. Det lokala beslutsfattandet, till exempel i elevråd och föreningar. Hur individer och grupper kan påverka beslut.*

De elevarbeten som kommenteras skulle i många fall kunna bedömas även utifrån andra delar av kunskapskraven, till exempel de delar som handlar om att värdera och uttrycka ståndpunkter i samhällsfrågor. Men för tydlighetens skull behandlas bara bedömning utifrån den del av kunskapskraven som har valts ut.

Bedömningsaspekter

I detta avsnitt presenteras översiktligt några bedömningsgrunder för kravdelen ovan. Det vill säga vad man som lärare kan titta på när man bedömer hur utvecklat ett resonemang är i relation till demokratiska värden, principer och beslutsformer. I nästa avsnitt konkretiseras bedömningsaspekterna ytterligare i mötet med verkliga elevexempel.

Lärarna identifierade dessa aspekter som möjliga utgångspunkter i bedömningen:

- **Innehållets bredd**
I vilken utsträckning eleven tar upp centrala demokratiska värden och principer och kopplar dem till olika beslutsprocesser.
- **Konkretisering**
I vilken omfattning eleven konkretiserar sitt resonemang med hjälp av exempel, paralleller eller konsekvensbeskrivningar.
- **Problematisering**
I vilken omfattning eleven problematiserar, till exempel i termer av ”å ena sidan - å andra sidan”, perspektivbyten eller liknande.
- **Begreppsanvändning**
I vilken omfattning och med vilken precision eleven använder relevanta ämnesspecifika begrepp.

Skolverket vill återigen betona att dessa aspekter inte ska betraktas som absoluta, utan är resultatet av en analys av de elevsvar som lärarna har haft tillgång till. I ett annat sammanhang kan andra aspekter vara mer relevanta. Det finns också andra sätt att benämna och avgränsa de bedömningsaspekter som tas upp här.

Hur utvecklade resonemang eleven för kan man analysera utifrån varje enskild aspekt i sig. Men i en helhetsbedömning av elevens resonemang måste man väga samman de olika aspekterna och vikta dem mot varandra. Ett resonemang kan till exempel sammantaget bedömas vara **utvecklat** genom att styrkan i någon av bedömningsaspekterna uppväger att resonemanget är **enkelt** utifrån en annan aspekt. Det här materialet säger ingenting om hur man kan eller bör göra sådana sammanvägningar. Det går heller inga vattentäta skott mellan aspekterna, utan de tangerar ibland varandra och en mening i en elevtext kan i enskilda fall bedömas utifrån fler bedömningsgrunder samtidigt.

Elevexempel och kommentarer

I det här avsnittet kommenteras de tre nivåer som värdeorden beskriver. Först behandlas vad som kan känneteckna **enkla** resonemang inom var och en av bedömningsaspekterna. Utdrag ur elevexemplen används för att illustrera de kännetecken som beskrivs, och efter genomgången kommer några hela elevexempel som lärarna bedömer som **enkla** resonemang. Bedömningen grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna och samma elevexempel kan därför ha bedömts på olika nivåer inom olika aspekter. Därefter kommenteras på samma sätt värdeorden på de högre nivåerna.

Kännetecken på enkla resonemang

Innehållets bredd

De elevresonemang som lärarna bedömt vara **enkla** kännetecknas av att de bara tar upp enstaka demokratiska värden, principer och beslutsformer, av allt man skulle kunna behandla inom uppgiften. **Enkla** resonemang kan också utmärkas av att de nämner flera värden, principer eller beslutsformer, men inte de som är mest centrala för att lösa uppgiften. De fakta eller argument som används i **enkla** resonemang kan i stället ofta ha liten betydelse även om de inte är direkt felaktiga.

I utdraget nedan värderar en elev, ur ett demokratiskt perspektiv, förslaget att klassen ska välja resmål genom att först diskutera fördelar och nackdelar med olika alternativ och sedan rösta. Läraren har fem röster och eleverna varsin: *Den tredje är både bra och dålig för läraren kanske inte så mycket kunskap om olika resmål men det är också demokratiskt att alla får vara med och rösta/ bestämma.* I resonemanget hänvisar eleven till en grundläggande och i sammanhanget relevant demokratisk princip, nämligen att alla får vara med och bestämma. Att läraren i förslaget får fler röster än eleverna knyts inte alls till den centrala demokratiska principen om en röst per person, utan ifrågasätts i stället med en spekulation om att läraren kanske inte har så mycket kunskap om olika resmål.

Konkretisering

Enkla resonemang kännetecknas också av att de innehåller få eller inga fungerande konkretiseringar som förtydligar resonemanget. Resonemangen är i stället allmänt hållna. Enstaka konkretiseringar kan förekomma men de gör inte mycket för att förtydliga resonemanget. Här resonerar en elev kring hur man ur demokratisk synpunkt ska värdera att resmålet Reykjavik fått fler röster än något annat alternativ, 8 av 26: *Det är ganska demokratiskt att klassen åker till Reykjavik för att mest elever ville åka dit. Det är också demokratiskt att inte åka till Reykjavik för majoriteten röstade för att inte åka dit.* Resonemanget ovan skulle kunna förtydligas genom konkretisering. Till exempel skulle problematiseringen av majoritetsbegreppet bli tydligare om eleven använde siffrorna från omröstningen för att illustrera varför ”mest elever” i det här fallet inte är samma sak som ”majoriteten”.

Problematisering

Enkla resonemang problematiserar inte i någon nämnvärd utsträckning. Det finns få eller inga perspektivbyten eller tendenser att vända och vrida på resonemanget. Endast när uppgiften kräver att man belyser både för- och nackdelar innehåller **enkla** resonemang inslag av ”å ena sidan ... å andra sidan”. Nedan värderar en elev tre förslag till beslutsformer när klassen ska bestämma resmål. Alicias förslag är att läraren ska få bestämma, Baran föreslår en sluten omröstning och Charlies idé är att man först ska diskutera och sedan genomföra en omröstning där läraren har fem röster och eleverna varsin. Uppgiften är att värdera förslagen i relation till demokratiska värden och principer.

Barans förslag är det enda demokratiska för då har alla lika stor chans att åka dit man själv vill åka – allas röst är lika mycket värda. Medan Alicias inte är bra pga lärare och elever kanske tycker olika grejor är roligt. Och Charlies förslag är inte heller demokratiskt eftersom läraren får 5 röster och eleverna bara en.

Här är det tydligt att elevsvaret saknar problematisering. Vart och ett av de tre förslagen accepteras eller förkastas med ett enda argument, och det finns inga tendenser att lyfta fram både fördelar och nackdelar med de olika formerna för beslutsfattande.

Begreppsanvändning

Enkla resonemang kännetecknas i större utsträckning än mer utvecklade resonemang av ett vardagsspråk. Ämnesspecifika begrepp förekommer, men inte så ofta och med lägre precision. Ofta är det tydligt att resonemanget försvagas av att eleven inte klart skiljer mellan närliggande begrepp. Men användningen av de ämnesspecifika begreppen måste i huvudsak vara korrekt även i ett enkelt resonemang.

Nedan återges ett helt resonemang om hur man efter att klassen har bestämt resmål fortsättningsvis ska fatta alla de beslut som krävs för att resan ska bli verklighet. Här ställs återigen tre förslag mot varandra. Goran menar att klassen ska fortsätta att rösta om alla frågor medan Ruben tycker att klassen ska överlåta allt vidare beslutsfattande till läraren. Stina föreslår att klassen ska rösta fram representanter efter att kandidaterna har redovisat sina idéer och att dessa sedan får förtroendet att planera resan mer i detalj. I uppgiften ingår bland annat att använda begreppen direkt demokrati och representativ demokrati.

Gorans förslag om alla ska rösta om alla frågor kommer det ta en evighet. Så jag tycker inte att Gorans förslag är bäst. Rubens förslag är bra men det blir inte lika demokratiskt. Stinas förslag är bäst för att de som inte är intresserade behöver inte bry sig så mycket, jag tycker att de borde få rösta indirekt om en representant.

I resonemanget använder eleven begreppen demokratiskt, indirekt och representant på ett någorlunda funktionellt sätt. Det framgår av sammanhanget att eleven har en grundläggande förståelse för begreppens innebörd. I ett mer utvecklat resonemang hade begrepp kunnat användas på ett tydligare sätt, till exempel kunde representativ demokrati ha avgränsats tydligare mot direkt demokrati.

Exempel på enkla resonemang³

Elevexempel 6 – Om hur olika beslutsformer följer demokratiska värden och principer

Den första är diktatur och det är inte så demokratiskt. Läraren kanske väljer att de ska göra som hon vill. Jag tycker det andra förslaget är mest demokratiskt och rättvist för att allas röster är lika mycket värda. Den tredje är både bra och dålig för läraren kanske inte så mycket kunskap om olika resmål men det är också demokratiskt att alla får vara med och rösta/bestämma.

3 Bedömningarna i detta material grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna. Det innebär att samma elevexempel kan bedömas på olika nivåer inom olika aspekter.

Elevexempel 7 – Om direkt och representativ demokrati

Gorans förslag om alla ska rösta om alla frågor kommer det ta en evighet. Så jag tycker inte att Gorans förslag är bäst. Rubens förslag är bra men det blir inte lika demokratiskt. Stinas förslag är bäst för att de som inte är intresserade behöver inte bry sig så mycket, jag tycker att de borde få rösta indirekt om en representant.

Kännetecken på utvecklade resonemang

Innehållets bredd

De elevresonemang som lärarna har bedömt vara **utvecklade** tar upp flera demokratiska värden, principer och beslutsformer som är relevanta för uppgiften. **Utvecklade** resonemang kännetecknas också av att de tar upp något som är mer centralt för uppgiften. I diskussioner och argumenterande texter använder eleven åtminstone något argument med tyngd och lyfter fram kunskaper som är viktiga för sammanhanget. Här värderar en elev två förslag på beslutsformer utifrån demokratiska värden och principer:

Barans förslag är, enligt mig, mest demokratiskt, för att alla får säga vad de tycker och att alla har varsin röst. Om inte röstningen efteråt är hemlig, kan man falla för grupptricket. Och om inte röstningen är slut har man ingen valhemlighet. / ... / Charlies förslag är till hälften demokratiskt, för att det är bra att diskutera för- och nackdelar, men det är inte bra att läraren ska få fler röster, för då bryter man mot den demokratiska regeln En skulle – En röst.

I resonemanget kopplar eleven förslagen till några centrala demokratiska principer: att alla får säga vad de tycker, en röst per person och valhemlighet. Men Charlies förslag att låta röstningen föregås av en diskussion om fördelar och nackdelar med olika resmål beskrivs bara som ”bra”, utan att kopplas ihop med relevanta demokratiska principer som fri opinionsbildning eller yttrandefrihet.

Konkretisering

Utvecklade resonemang kännetecknas också av att de innehåller enstaka fungerande konkretiseringar som förtydligar resonemanget. Resonemangen är inte rakt igenom allmänt hållna, utan förtydligas vid enstaka tillfällen genom exempel, paralleller eller konsekvensbeskrivningar. Sådär resonerar en elev om förslaget att låta en omröstning om resmålet föregås av en diskussion om fördelar och nackdelar med olika resmål: *Charlies förslag är bra om t ex många vill till Oslo men man kanske ska diskutera om det är väldigt dyrt i Oslo och välja något annat resmål.* Här visar eleven på värdet av fri åsiktsbildning genom ett mycket konkret exempel. I en diskussion skulle kunskapen om prisläget i Oslo kunna spridas till alla i klassen och därmed få några att tänka om.

Konsekvensbeskrivningar är ett annat sätt att konkretisera och förtydliga ett resonemang. I det här utdraget beskriver en elev en risk med att utse representanter som får fatta alla de mindre beslut som krävs innan resan kan bli av: *Stina tycker att man ska använda indirekt/representativ demokrati. Det kan bli så att personen säger det den tror att alla vill höra men sen ändrar sig när han/hon blivit vald. ... /*

Problematisering

Utvecklade resonemang innehåller i viss utsträckning perspektivbyten och tendenser att vända och vrida på resonemanget. Argument bemöts i viss utsträckning med relevanta invändningar och motargument. **Utvecklade** resonemang kan innehålla inslag av ”å ena sidan ... å andra sidan” inte bara när frågan uttryckligen kräver att man till exempel belyser både för- och nackdelar utan även i öppnare frågeställningar. Men det är inte nödvändigt att problematisera genomgående i ett **utvecklat** resonemang, eller att problematiseringarna alltid måste bära hela vägen. Här värderar en elev förslaget att låta läraren ensam fatta alla beslut inför resan:

Ruben tycker att man ska ha en diktator som bestämmer allt. Med hans förslag skulle det bli en diktatur och klassen blir tvungen att göra som läraren sa. Men läraren kan också samla in förslag och välja ett som är bra och håller sig inom klassens budget. Fördelen är att det går snabbt och nackdelen är att ingen får föra fram sin åsikt.

Trots att eleven drar slutsatsen att förslaget är att jämställa med diktatur kan hon eller han ändå visa på flera fördelar med det.

Begreppsanvändning

Utvecklade resonemang använder ett ämnesspråk i större utsträckning än enkla resonemang, man använder relativt många ämnesspecifika begrepp och oftast med precision. Även i **utvecklade** resonemang kan det emellanåt förekomma att åtskillnaden mellan närliggande begrepp är oklar, men användningen av de ämnesspecifika begreppen måste till övervägande del vara korrekt. Så här värderar en elev förslaget att låta läraren ensam bestämma resmålet i relation till demokratiska värden och principer:

Alicias förslag kan räknas som diktatur eller representativ demokrati. Jag väljer att se på det som diktatur och då stämmer det inte överens med demokratiska värden och principer. Då är det ganska liten chans att majoriteten av klassen blir nöjd.

Eleven använder begreppen diktatur, representativ demokrati och majoritet på ett funktionellt sätt, och har en tydlig poäng i att förslaget kan ses både som diktatur och som representativ demokrati. Men åtskillnaden mellan begreppen hade kunnat bli tydligare om resonemanget hade visat att den senare tolkningen förutsätter att en majoritet av eleverna väljer att överlåta beslutsmakten till läraren. Eleven använder också begreppen demokratiska värden och principer, men inte på något tydligt sätt då det inte framgår vilka demokratiska värden och principer som förslaget strider mot.

Exempel på utvecklade resonemang

Elevexempel 8 – Om olika sätt att fatta ett beslut

Alicias förslag kan räknas som diktatur eller representativ demokrati. Jag väljer att se på det som diktatur och då stämmer det inte överens med demokratiska värden och principer. Då är det ganska liten chans att majoriteten av klassen blir nöjd. Barans förslag är en vanlig röstning där alla är lika värda. Då får alla vara med och bestämma. Charlies förslag liknar den "demokrati" vi hade för 100 år sedan i Sverige. Den sortens demokrati ökar klyftan mellan olika samhällsklasser och ger inte alla lika värde. Jag tycker att Barans förslag är bäst.

Elevexempel 9 – Om olika sätt att fortlöpande fatta beslut

Goran tycker att man ska fortsätta med direkt demokrati och fördelen är att alla får fram sin åsikt samtidigt tar det ju väldigt lång tid. Ruben tycker att man ska ha en diktator som bestämmer allt. Med hans förslag skulle det bli en diktatur och klassen blir tvungen att göra som läraren sa. Men läraren kan också samla in förslag och välja ett som är bra och håller sig inom klassens budget. Fördelen är att det går snabbt och nackdelen är att ingen får föra fram sin åsikt. Stina tycker att man ska använda indirekt/representativ demokrati. Det kan bli så att personen säger det den tror att alla vill höra men sen ändrar sig när han/hon blivit vald. T.ex. Hitler som verkade jättebra men sen när han blivit vald sa han vad han verkligen tyckte och det blev en diktatur. Fördelen är att det går snabbt och är demokratiskt och nackdelen är att personen kanske ändrar åsikt när den blivit vald.

Kännetecknen på välutvecklade och nyanserade resonemang

Innehållets bredd

De elevresonemang som lärarna bedömt vara **välutvecklade och nyanserade** kännetecknas av att de tar upp flertalet centrala demokratiska värden, principer och beslutsformer inom ramen för uppgiften. Elevexempel 10 värderar genomgående förslagen till beslutsformer utifrån centrala demokratiska värden och principer: allas rätt att delta i beslutsfattandet, att alla får komma till tals, valhemligheten, att allas röster är lika mycket värda och att den fria opinionsbildningen är en förutsättning för att göra informerade val.

I diskussioner och argumenterande texter använder eleven oftast mycket relevanta argument och lyfter fram kunskap som är viktig för sammanhanget. Elevexempel 11 lyfter fram några av de starkaste argumenten för representativ demokrati:

Lottas förslag låter som när vi har val här i Sverige. Det kallas representativ demokrati. Om man inte är så intresserad av allt i detalj men ändå tycker vissa saker är viktiga är det bra. Man väljer den representant man har förtroende för och tycker lika som en själv. Representanten sätter sig in i detaljerna och du kan få det mest som du vill. (förutsatt att det blir din representant som blir vald.)

Konkretisering

Välutvecklade och nyanserade resonemang kännetecknas också av att de innehåller flera fungerande konkretiseringar som förtydligar resonemanget. Resonemangen förtydligas ofta genom exempel, paralleller eller konsekvensbeskrivningar. Här ger en elev exempel på varför den fria opinionsbildningen är ett viktigt inslag i demokratin: *Det är bra demokratiskt att man går igenom fördelar och nackdelar så att alla är medvetna om vad som kommer att hända på resan och vad som finns där. Det är ju inte bra om man röstar på något och sen får reda på att det var jättedåligt.* Genom att också beröra konsekvenserna av att göra oinformerade val förstärker eleven argumentet ytterligare.

I utdraget nedan drar eleven en parallell till riksdagens arbete när hon eller han diskuterar den fria opinionsbildningen: *Charlies förslag är demokratiskt i att alla ska diskutera och alla får säga vad de tycker. Som i vår Riksdag när partierna t.ex. ska bestämma en ny lag så får alla partierna uttrycka sin åsikt i en diskussion.* Elevexempel 10 har återkommande paralleller där eleven lyfter blicken från det fingerade klassrumsscenario till politiken både inom och utanför Sverige:

Det här kallas representativ demokrati vilket betyder att en person representerar en grupp. Det är denna sortens demokrati vi har i Sverige, folket väljer ledare som sedan bestämmer och tar beslut på egen hand. /.../ Barans förslag går ut på att alla ska få skriva sitt förslag på en lapp, detta kallas för valhemlighet. Så här går det också till i Sverige, när folket väljer parti. /.../ Denna sortens demokrati används i Schweiz på vissa ställen då folket samlas på ett torg och sedan får man räcka upp handen om man har något att säga.

Problematisering

Välutvecklade och nyanserade resonemang innehåller ett problematiserande anslag. I de avgränsade resonemang som redovisas här är det inte troligt att man hittar det genomgående men det bör finnas vid mer än enstaka tillfällen. Själva värdeordet ”nyanserade” handlar i stor utsträckning om just problematisering. I **välutvecklade och nyanserade** resonemang finns det inte bara relevanta problematiserande ansatser utan de förklaras och fördjupas. De innehåller ofta perspektivbyten och tendenser att vända och vrida på resonemanget, och argument bemöts ibland med relevanta invändningar och motargument. Resonemangen innehåller inslag av ”å ena sidan ... å andra sidan”, även när uppgiften inte kräver att man belyser både för- och nackdelar.

Här belyser elevens resonemang både fördelar och nackdelar med direkt demokrati som styrelseskick. I slutmeningen lyfter eleven fram en invändning som för årskurs 6 måste betraktas som avancerad, problemet med att definiera klart avgränsade alternativ att rösta om:

Goran vill fortsätta tillämpa direkt demokrati och rösta om varje enskild fråga. Fördelarna med detta förslag är att alla får vara med och bestämma om alla detaljer. Direkt demokrati kan vara ett bra sätt som får alla att känna sig delaktiga. Nackdelarna med direkt demokrati är att omröstningar måste ske för varje beslut som ska tas vilket är mycket tidskrävande. Det kan även uppstå en diskussion vid varje omröstning om hur resultatet ska tolkas vilket kan ge eleverna en känsla av att omröstningarna är odemokratiska.

Begreppsanvändning

Ett välutvecklat och nyanserat resonemang använder nästan genomgående ett ämnesspråk. Eleven använder många ämnesspecifika begrepp och med god precision, dessutom skiljer eleven oftast klart mellan närliggande begrepp. Betydelsen av begreppen framgår tydligt i resonemanget.

I exempel 11 använder eleven begreppen *direkt demokrati*, *diktatur*, *val*, *representativ demokrati* och *förtroende* på ett precist sätt och i relevanta sammanhang. Möjligen kan man invända att ett styrelseskick kan betecknas som diktatur även om diktatorns vilja råkar sammanfalla med folkets. Men det måste finnas utrymme även i ett välutvecklat och nyanserat resonemang för att enstaka begrepp används på ett oklart sätt.

Exempel på välutvecklade och nyanserade resonemang⁴

Elevexempel 10 – Om olika sätt att fatta ett beslut

Alicias förslag går ut på att läraren ska bestämma rese målet eftersom att hon känner alla och tänker på allas bästa. Det här kallas representativ demokrati vilket betyder att en person representerar en grupp. Det är denna sortens demokrati vi har i Sverige, folket väljer ledare som sedan bestämmer och tar beslut på egen hand.

Barans förslag går ut på att alla ska få skriva sitt förslag på en lapp, detta kallas för valhemlighet. Så här går det också till i Sverige, när folket väljer parti. I Barans förslag ska också alla ha lika många röster inklusive läraren.

Charlie vill diskutera fördelar respektive nackdelar och sedan rösta. Läraren ska få 5 röster eftersom hon har större kunskap. Att diskutera öppet på det här sättet kallas för direkt demokrati, när alla får diskutera och säga vad de tycker och vill. Denna sortens demokrati används i Schweiz på vissa ställen då folket samlas på ett torg och sedan får man räkna upp handen om man har något att säga.

Jag tycker inte att det är demokratiskt att läraren ska bestämma helt själv när det är så pass lätt att göra en röstning där allas åsikt blir hörd men å andra sidan har ju läraren större erfarenhet och kanske vet det bästa alternativet för alla. Barans förslag är enligt mig mest demokratiskt där alla har varsin röst och får sin röst hörd. Jag tycker att den här röstningen omöjligt kan bli sämre än Alicias förslag för här får man garanterat ett rättvist rese mål som flest elever har valt. Charlies förslag tycker jag är bra då man diskuterar fördelar och nackdelar om rese målen vilket kan eleverna att ändra sin åsikt till det som kanske faktiskt är det bästa rese målet. Här kan också läraren, som förhoppningsvis har större erfarenhet säga vad hon eller han tycker

⁴ I elevexemplen finns ett samband mellan texternas längd och bedömningen av svarens kvalitet, men hur utförliga elevens resonemang är utgör inte grund för bedömningen. Däremot är det förstås så att ett längre svar generellt har större förutsättningar att rymma belägg inom alla de aspekter som ingår i bedömningen. Man ska också komma ihåg att elevexemplen i denna skrift är svar på mycket öppna frågor. Om Skolverket redan på förhand hade vetat vilka aspekter bedömningen kan utgå ifrån kunde uppgifterna ha riktats in mot särskilda kännetecken på kvalitet utan att kräva så omfattande svar. En mer ingående diskussion om sambandet mellan kvantitet och kvalitet finns i bedömningsstödet i religionskunskap som publiceras på Skolverkets webbplats under våren 2013.

om resemålen men sen så ska ju läraren (enligt mig) inte påverka eleverna till vad hon eller han tycker. Jag tycker inte att lärarens röst ska vara mer värd, dels för att det inte borde spelat lika stor roll för han eller hon vart dom åker och för att inte påverka eleverna till vad han eller hon tycker.

Om jag skulle få välja själv hur man skulle rösta fram rese målet skulle jag ha valt en blandning mellan Barans och Charlies förslag, dvs att eleverna diskuterar fördelar och nackdelar mellan rese målen och sedan rösta på en hemlig lapp (valhemlighet). Läraren ska inte ha någon röst så inte någon påverkas. På detta sett får först eleverna reda på bra fakta om rese målen och sedan kan dra en slutsats att rösta på det som kanske faktiskt är det bästa valet. Nackdelen med detta förslag är att viss information påverkar eleverna att rösta annorlunda som till exempel att i Köpenhamn finns det tivoli då kanske eleverna det även fast de inte ska på tivoli.

Eleve exempel 11 – Om olika sätt att fortlöpande fatta beslut

Goran föreslår att man ska fortsätta med att alla ska rösta. Det kallas direkt demokrati. Det kan vara jobbigt eftersom det är så många beslut som ska göras och det kan ta långt tid men det kan vara bra. För om man inte har det skulle det antagligen vara en representant som valde åt en och då skulle inte alla få exakt som de ville.

Ruben förslår att läraren ska bestämma. Det är bra om man inte vill ha massor av röstningar men hon vet inte vad eleverna vill. Om hon skulle välja som hon ville och inte eleverna ville skulle det kallas diktatur. Man vet inte förrän man har provat men då blir det å andra sidan inte lika kul när eleverna inte fick välja.

Lottas förslag låter som när vi har val här i Sverige. Det kallas representativ demokrati. Om man inte är så intresserad av allt i detalj men ändå tycker vissa saker är viktiga är det bra. Man väljer den representant man har förtroende för och tycker lika som en själv. Representanten sätter sig in i detaljerna och du kan få det mest som du vill. (förutsatt att det blir din representant som blir vald.)

4. Bedömning i årskurs 9

Det här kapitlet lyfter fram hur verksamma lärare har bedömt elevarbeten i ämnet samhällskunskap utifrån kunskapskraven för årskurs 9. Först diskuteras bedömning av elevernas sambandsbeskrivningar och begreppsanvändning. Därefter behandlas hur man kan skilja enkla resonemang från mer utvecklade.

ATT BESKRIVA SAMBAND OCH ANVÄNDA BEGREPP

I det här kapitlet kommenteras den del av kunskapskraven som utgår från förmågan att *analysera samhällsstrukturer med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp och modeller*. Detta material kommenterar bara elevsvar som handlar om ekonomiska strukturer i samhället. Men resonemangen som förs kan även vara relevanta när man bedömer elevernas kunskaper om sociala, mediala, rättsliga och politiska strukturer i samhället.

<i>Kunskapskrav för betyget E i slutet av årskurs 9</i>	<i>Kunskapskrav för betyget C i slutet av årskurs 9</i>	<i>Kunskapskrav för betyget A i slutet av årskurs 9</i>
Eleven har grundläggande kunskaper om olika samhällsstrukturer. Eleven visar det genom att undersöka hur sociala, mediala, rättsliga, ekonomiska och politiska strukturer i samhället är uppbyggda och fungerar och beskriver då enkla samband inom och mellan olika samhällsstrukturer. I beskrivningarna kan eleven använda begrepp och modeller ⁵ på ett i huvudsak fungerande sätt.	Eleven har goda kunskaper om olika samhällsstrukturer. Eleven visar det genom att undersöka hur sociala, mediala, rättsliga, ekonomiska och politiska strukturer i samhället är uppbyggda och fungerar och beskriver då förhållandevis komplexa samband inom och mellan olika samhällsstrukturer. I beskrivningarna kan eleven använda begrepp och modeller ¹ på ett relativt väl fungerande sätt.	Eleven har mycket goda kunskaper om olika samhällsstrukturer. Eleven visar det genom att undersöka hur sociala, mediala, rättsliga, ekonomiska och politiska strukturer i samhället är uppbyggda och fungerar och beskriver då komplexa samband inom och mellan olika samhällsstrukturer. I beskrivningarna kan eleven använda begrepp och modeller ¹ på ett väl fungerande sätt.

Kunskapskraven inleds med en beskrivning av kvaliteten på elevens kunskaper om olika samhällsstrukturer. Då används värdeorden *grundläggande*, *goda* och *mycket goda*. I meningarna som följer anges hur elevens kunskaper visar sig. Nivån på elevens kunskaper om olika samhällsstrukturer avgörs alltså av komplexiteten i de samband som eleven beskriver samt hur väl eleven använder samhällsvetenskapliga begrepp och modeller. Det är därför materialet endast kommenterar värdeorden som handlar om sambandsbeskrivningar och begreppsanvändning.

5 I det här sammanhanget bedöms inte hur väl eleven använder modeller i sina beskrivningar.

Uppgifterna som ligger till grund för elevexemplen

Skolverket har i samarbete med en grupp lärare analyserat ett större antal elevsvar och utifrån dessa identifierat ett antal möjliga bedömningsgrunder. Till grund för elevsvaren finns några uppgifter som tar sin utgångspunkt i det samhällsekonomiska kretsloppet. Uppgifterna speglar formuleringarna i den utvalda delen av kunskapskraven ovan, och behandlar detta centrala innehåll i årskurs 7–9:

- *Hur hushållens, företagens och det offentliga ekonomin hänger samman. Orsaker till förändringar i samhällsstrukturen och vilka effekter de kan få för individer och grupper.*

De elevarbeten som presenteras skulle i många fall kunna bedömas även utifrån andra delar av kunskapskraven, till exempel de som handlar om att värdera och uttrycka ståndpunkter i samhällsfrågor. Men för tydlighetens skull behandlas bara bedömning utifrån den del av kunskapskraven som har valts ut.

Bedömningsaspekter

Här beskrivs översiktligt ett antal möjliga bedömningsgrunder för kravdelen ovan. Det vill säga vad man som lärare kan titta på när man bedömer hur komplexa samband eleven beskriver inom och mellan samhällsstrukturer, samt hur väl eleven använder samhällsvetenskapliga begrepp. I nästa avsnitt konkretiseras bedömningsaspekterna ytterligare i mötet med verkliga elevexempel.

De här aspekterna har lärarna sett som möjliga utgångspunkter i bedömningen:

- **Sambandens bredd**
Bedömningsaspekten sambandens bredd kan användas för att bedöma i vilken utsträckning de samband eleven beskriver täcker de centrala delar av samhällsstrukturen som är relevanta utifrån uppgiften.
- **Sambandens art**
Inom bedömningsaspekten sambandens art inriktade sig lärarna på hur långa och detaljerade sambandskedjor som eleven beskriver, samt i vilken utsträckning eleven även kan beskriva samband som inte omedelbart följer på varandra (icke-linjära).
- **Begreppsanvändning**
Bedömningen gäller i vilken omfattning och med vilken precision eleven använder relevanta samhällsvetenskapliga begrepp. Kraven på begreppsanvändningen måste naturligtvis ta hänsyn till vilka begrepp som det är lämpligt för eleven att ta med i resonemanget för att lösa uppgiften.

Skolverket vill betona att dessa aspekter inte ska betraktas som absoluta, utan är resultatet av en analys av de elevsvar som lärarna har haft tillgång till. I ett annat sammanhang kan andra aspekter vara mer relevanta. Det finns också andra sätt att benämna och avgränsa de bedömningsaspekter som tas upp här.

Hur komplexa samband eleven beskriver kan analyseras utifrån varje enskild aspekt i sig. I en helhetsbedömning av elevens sambandsbeskrivningar måste dock de olika aspekterna vägas samman och viktas mot varandra. De samband som eleven beskriver kan till exempel sammantaget bedömas vara **förhållandevis komplexa** genom att

styrkan i någon av bedömningsaspekterna uppväger att sambanden bedöms vara **enkla** utifrån en annan aspekt. Det här materialet säger ingenting om hur sådana sammanvägningar kan eller bör göras. Det går heller inga vattentäta skott mellan aspekterna. De tangerar ibland varandra och en mening i en elevtext kan i enskilda fall bedömas utifrån fler bedömningsgrunder samtidigt.

Ele exempel och kommentarer

I det här avsnittet kommenteras de tre nivåer som värdeorden beskriver. Först behandlas vad som kan känneteckna **enkla** samband och en **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning inom var och en av bedömningsaspekterna. Utdrag ur ele exempel används då för att illustrera de kännetecken som beskrivs.

Efter den genomgången kommer några hela ele exempel som lärarna bedömer kan beskriva **enkla** samband med en **i huvudsak** fungerande begreppsanvändning. Bedömningen grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna och samma ele exempel kan därför ha bedömts på olika nivåer inom olika aspekter. De hela ele exemplen kommenteras inte.

Därefter kommenteras på samma sätt värdeorden på de högre nivåerna följt av hela ele exempel.

En tanke med att de hela ele exemplen kommer efter den tematiska genomgången är att läsaren då kan använda bedömningsaspekterna i en egen analys av ele exemplen för att identifiera olika kännetecken på att de samband som beskrivs är enkla eller mer komplexa.

Kännetecken på enkla samband och i huvudsak fungerande begreppsanvändning

Sambandens bredd

De sambandsbeskrivningar som lärarna bedömt som **enkla** har en begränsad bredd. Det kan innebära att viktiga delar (till exempel aktörer) saknas i sambandsbeskrivningarna.

Det kan också handla om att eleven behandlar flera av delarna i strukturen men bara beskriver dem utifrån enstaka funktioner, och att flera centrala funktioner och samband därmed saknas. Till exempel att den offentliga sektorn beskrivs enbart utifrån rollen som bidragsgivare, medan dess centrala roller som arbetsgivare och tillhandahållare av samhällsservice inte omnämns. Så här skriver en elev:

Om flera företag gick i konkurs så skulle det inte finnas lika mycket jobb och det skulle leda till arbetslöshet. Och då skulle flera leva på bidrag. Då får offentliga sektorn ett problem. Om det inte finns lika mycket jobb så kan folk inte betala skatt och avgifter till offentliga sektorn så dom får inte lika mycket pengar, därför blir de ett problem att ge bidrag till folk.

Här beskrivs företagen bara som arbetsgivare och offentliga sektorn endast som bidragsgivare, vilket lärarna bedömt som ett kännetecken på en **enkel** beskrivning av det ekonomiska kretsloppet inom den här bedömningsgrunden.

Sambandens art

Enkla samband kännetecknas också av att de i huvudsak är linjära, i stil med att "a leder till b som leder till c" och så vidare. Det är således samband som omedelbart följer på varandra. De beskrivna sambandskedjorna är inte heller särskilt långa, och ofta saknar beskrivningen led som skulle få sambanden att framträda ordentligt. Inte sällan hoppar eleven över mer detaljerade samband och beskriver därmed sambanden på ett övergripande eller kategoriskt sätt. Så här skriver en elev: *Får företagen mindre pengar måste de avskeda personer. De personerna kan inte betala skatt och kommer att sluta konsumera. När det inte kommer in pengar till staten får de skära ner på tex samhällsservice.* Varje led i sambandskedjan beskrivs här som en direkt följd av föregående led och bristen på detaljer leder till kategoriska och något onyanserade sambandsbeskrivningar som att arbetslösa helt slutar betala skatt och konsumera.

Begreppsanvändning

Har eleven en i **huvudsak** fungerande begreppsanvändning förekommer en del ämnes-specifika begrepp i beskrivningen, men det saknas ofta några relevanta begrepp för det eleven skriver eller talar om. Dessutom använder eleven begreppen med låg precision, exempelvis genom att inte klart skilja mellan närliggande begrepp som stat och kommun. Men de begrepp som förekommer måste i huvudsak användas på ett korrekt sätt och i relevanta sammanhang. Om man använder begrepp helt utan att veta vad de betyder är det inte en i **huvudsak** fungerande begreppsanvändning. Ett utdrag från ett elevsvar får illustrera vad lärarna har bedömt som en i **huvudsak** fungerande begrepps-användning:

Företagen som går i konkurs måste avskeda alla arbetare, men också de företag som inte går i konkurs måste dra ner på antalet anställda. Då får färre arbetare lön. De kan inte köpa lika mycket och då går företagen ännu sämre. Staten får inte heller in så mycket skatt och då blir samhällsservicen sämre, tex sjukvård, bidrag etc. Hushållen håller kvar sina pengar och då minskar bankernas ränta. Då slutar man att importera och exportera till andra länder eftersom många inte har någon lön att spendera.

Eleven använder flera lämpliga begrepp som konkurs, lön, stat, skatt, samhällsservice, hushåll, ränta, import och export. Men samtidigt kan man sakna begrepp som köpkraft, arbetslöshet och efterfrågan. Det främsta skälet till att begreppsanvändningen här har bedömts som i **huvudsak** fungerande är att begreppen används osäkert och med låg precision. Staten framstår som den enda aktör som tar in skatt, och eleven skiljer med andra ord inte mellan kommun och stat. Även användningen av begreppet ränta är otydlig; varför räntan i det här scenariot skulle sjunka är oklart. Det finns också oklarheter kring användningen av begreppen import och export.

Exempel på enkla samband med i huvudsak fungerande begreppsanvändning⁶

Eleve exempel 12 – Om effekter av företagsnedläggningar på samhällsekonomin

Får företagen mindre pengar måste de avskeda personer. De personerna kan inte betala skatt och kommer att sluta konsumera. När det inte kommer in pengar till staten får de skära ner på tex samhällsservice.

När företagen eller privatpersoner inte vågar investera kommer de ej ta lån från banken, vilket leder till att bankerna måste gå i konkurs. När ingen vågar investera blir det lågkonjunktur

Eleve exempel 13 – Om hur höjda respektive sänkta skatter kan ge fler arbete

Parti 1: Vi vill sänka skatterna, om man sänker skatterna så kan hushållena konsumera mera. Detta leder till att det går bättre för företagen. De kan då köpa bygga upp nya lokaler att finnas i. Då behövs fler anställda och då får flera arbetslösa jobb. De sysselsätts alltså. Om det går bra för företagen så kan de också se till att varor som det är högre efterfrågan av skapas i större mängd. Då blir det kanske också fler jobb på fabriker.

Parti 2 Om vi höjer skatterna så få den offentliga sektorn mer pengar, då kan vi se till att företagen får högre bidrag och då kan de skapa flera jobb. Men även om man är arbetslös så ska man kunna vara trygg. Med högre skatt så kan vi höja barnbidragen, pensionspengar och sådant.

Eleve exempel 14 – Om effekter av minskad oljeproduktion på samhällsekonomin

Om utbudet av olja skulle minska ökar efterfrågan vilket leder till ökat pris. USA är ett stort land som importerar mycket olja. USA skulle alltså behöva lägga mer pengar på olja, och mindre pengar till att köpa varor och tjänster av oss. Vi är ett så pass litet land och är beroende av import och export. Ungefär 1/3 av alla varor är importerade. Det man vill är att vi skall importera ungefär lika mycket som vi exporterar. Om USA inte har råd att importera varor av oss, kommer vår export minska radikalt och vi kommer ej ha råd att importera. Vi behöver import och export det är det som håller vår ekonomi uppe. Pengarna på marknaden kommer att minska och leda till lågkonjunktur i Sverige. Företagen kommer inte ha råd med lika många anställda, utan kommer behöva avskeda människor.

⁶ Bedömningarna i detta material grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna. Det innebär att samma eleve exempel kan bedömas på olika nivåer inom olika aspekter.

Kännetecken på förhållandevis komplexa samband och relativt väl fungerande begreppsanvändning

Sambandens bredd

Förhållandevis **komplexa** sambandsbeskrivningar har en relativt stor bredd – de flesta delarna i strukturen ingår, till exempel olika aktörer. Det gör att elevens beskrivning av sambanden innehåller stora delar av strukturen.

Det innebär också att eleven beskriver olika delar i strukturen utifrån flera funktioner i viss utsträckning. Till exempel kan beskrivningar av **förhållandevis komplexa** samband, till skillnad från enkla samband, oftare ta hänsyn till flera av den offentliga sektorns funktioner i det ekonomiska kretsloppet. Här beskriver eleven hur en väg av företagskonkurser skulle försämra statens möjligheter att tillhandahålla såväl bidrag och samhällsservice som arbetstillfällen:

Hushållen skulle behöva bidrag – kanske socialbidrag och bostadsbidrag men dom skulle inte betala så mycket skatt (kanske ingen alls eftersom dom inte tjänar nått) och det skulle ju inte vara bra för staten – att ge flera människor stora bidrag, och inte få in lika mycket skatt som förut och då har ju staten mindre pengar och kan kanske inte bygga nya vägar, skolor eller byggnader, och då skapas ju inte fler jobb.

Sambandens art

Medan enkla samband kännetecknas av att de i princip enbart är linjära (a leder till b som leder till c...), och beskrivs i relativt korta sambandskedjor, innehåller **förhållandevis komplexa** samband längre linjära sambandskedjor och några så kallade icke-linjära samband. Det kan till exempel handla om att sambanden beskrivs som att "a leder till b som leder till c som sedan leder tillbaka till a" och att de är därmed mer komplicerade. I det här utdraget tar eleven avstamp i att företagsnedläggningar skulle öka arbetslösheten, och för sedan tillbaka resonemanget till företagen genom att lyfta fram hur hushållens försämrade köpkraft skulle leda till minskad konsumtion och i förlängningen nya konkurser som ytterligare bidrar till arbetslösheten:

Om flera företag gick i konkurs i Sverige så skulle arbetslösheten blir större eftersom de som jobbade på företagen har förlorat sina jobb. Och om man är arbetslös kan man inte konsumera lika mycket saker som förut och det påverkar företagen som tillverkar dyra saker – eller som man egentligen inte behöver och om ingen köper det som dom tillverkar kanske dom också går i konkurs vilket gör arbetslösheten ännu högre.

Det är tydligt att sådana icke-linjära samband är mer komplexa än de som kommer fram när resonemanget går direkt från ökad arbetslöshet till en större belastning på de offentliga transfereringssystemen.

Ett annat kännetecken på beskrivningar av **förhållandevis komplexa** samband kan vara att förhållandet mellan individ och samhälle finns med. Den här eleven beskriver samband mellan sociala, ekonomiska och politiska strukturer i samhället i ett resonemang om huruvida ensamstående mammor som grupp föredrar höga eller låga skatter:

Jag tror att dem [gruppen ensamstående mammor] vill ha höjda skatter för att då får den offentliga sektorn in mer pengar. En stark stat skapar trygghet om man sänker skatterna ger man makten till företagen och företagen är ofta mer intresserade av pengar än en enskild individs problem. Med en stark stat kan staten ge mer bidrag till dem, och säkra deras jobb, så att de inte blir av med dem. Höjd skatt skapar trygghet, och det är det en ensamstående kvinna med barn vill ha.

Genom att koppla ihop individens sociala situation med ekonomiska förutsättningar och politiska preferenser visar eleven insikt i samspelet mellan olika samhällsstrukturer, liksom mellan samhället och individer. Om svaret tydligare hade utgått från strukturella förklaringar, till exempel att kvinnor i större utsträckning än män arbetar inom den offentliga sektorn, eller att kvinnors inkomster generellt är lägre än mäns, hade man kunnat bedöma sambanden som komplexa.

Beskrivningar av förhållandevis komplexa samband kan också kännetecknas av att de behandlar vad som händer på både kort och lång sikt. Här förklarar en elev hur ett parti skulle kunna argumentera för höjda inkomstskatter som ett recept mot arbetslöshet. Det första argumentet tar sikte på möjligheterna att snabbt öka antalet arbetstillfällen i den offentliga sektorn medan det andra visar en mer långsiktig strategi:

Genom att höja inkomstskatten får den offentliga sektorn in mer pengar. Staten kan då utveckla bättre välfärd där man kan sysselsätta folk som t ex lärare eller läkare. /.../ Satsning på utbildning kan leda till fler framgångsrika företag i framtiden där man kan anställa mycket arbetskraft och arbetslösheten minskar.

Begreppsanvändning

En **relativt väl** fungerande begreppsanvändning kännetecknas av att eleven använder förhållandevis många ämnesspecifika begrepp i relevanta sammanhang. Oftast, men inte alltid, används begreppen med precision. Även i en **relativt väl** fungerande användning får det finnas vissa oklarheter i avgränsningen mellan närliggande begrepp, men eleven måste använda de ämnesspecifika begreppen korrekt i allt väsentligt. Det här utdraget får illustrera en **relativt väl** fungerande begreppsanvändning:

Om oljan minskar med över 50% skulle en lågkonjunktur bryta ut. Samhällets ekonomi skulle drabbas hårt. Efterfrågan av oljan skulle bli jätte stor, folk vill ha olja. De skulle bli desperata, de vill överleva. Leva så bra som möjligt. Utbudet kommer minska eftersom oljan minskar. Priset kommer höjas drastiskt.

I utdraget ovan används begreppen lågkonjunktur, samhällets ekonomi, efterfrågan, utbud och pris. De flesta av dem definieras väl av sammanhanget, men det finns också tecken på osäkerhet i användningen av begreppet utbud. Ett minskat utbud av olja skulle precis som eleven skriver leda till höjda priser, men eleven påstår att det också skulle öka efterfrågan utan att förklara på vilket sätt. Kanske tänker eleven att en minskad oljeproduktion skulle leda till hamstring.

Exempel på beskrivningar av förhållandevis komplexa samband med relativt väl fungerande begreppsanvändning

Eleve exempel 15 – Om effekter av företagsnedläggningar på samhällsekonomin

Om företag runt om i Sverige skulle gå i konkurs så skulle många människor bli arbetslösa och det skulle leda till dåligt ekonomi hos hushållen, som inte skulle kunna betala sina skatter och avgifter till den offentliga sektorn. Den offentliga sektorn skulle då inte kunna ge service och bidrag till andra företag som håller på att gå i konkurs. Inte bara Sverige skulle bli drabbat av denna situation, t ex länder som Kina och Indien skulle också drabbas. Eftersom företagen går i konkurs så försvinner all import och export mellan företagen och andra länder. En sektor som jag tror skulle kunna tjäna lite på det här är bankerna. För att bankerna skulle behöva ge ut många lån till hushållen som behöver låna pengar. Sedan när hushållen betalar tillbaka så tar ju bankerna ränta och tjänar på så sätt lite pengar. Om allt detta skedde så skulle offentliga sektorn behöva ta några politiska beslut och kanske sänka skatten så att hushållen får det lite lättare ekonomiskt. Då skulle de kanske också bli lite lättare för företagen som fortfarande inte gått i konkurs, eftersom om hushållen får mer pengar så har de råd att spendera mera.

Eleve exempel 16 – Om hur höjda respektive sänkta skatter kan ge fler arbete

Parti 1 (Moderaterna)

Om man sänker inkomstskatterna får de arbetande folket ut mer i nettolön. Folk kan då låna mer, amortera mer men också konsumera mer. Då expanderar företagen och de måste rekrytera mer personal. Sänkta skatter uppmanar dom som slöar och lever på socialbidrag att börja jobba eftersom skatterna sänks. Då blir det ju perfekt för dom att ta jobb hos dem expanderande företagen som behöver mer personal.

Parti 2 (Socialdemokraterna)

Om skatterna höjs så får staten och kommunerna in mer pengar. Då satsar den offentliga sektorn pengarna delvis på utbildning så att man kan få så bra grund som möjligt. Man satsar sen på att bygga ut infrastrukturen, d v s vägar, tunnelbana, roslagsbanan, regionaljärnväg, busstrafik med mera. Då poppar det ju upp jätte mycket jobb inte bara som byggnadsarbetare utan också arkitekter, projektledare och lastbilchaufförer m m.

Eleve exempel 17 – Om vilken attraktionskraft höjda respektive sänkta skatter har för gruppen ensamstående mammor

[Det bör ligga i ensamstående mammors intresse att] Höja skatten. För då får de en massa bidrag för att de är ensamma med barn och barnbidrag. Och den offentliga sektorn kommer säkert att tycka så pga att det är "kvinnor med barn" barnen behöver ju någon sorts sysselsättning och mamman har inte råd med det utan bidragen från offentlig sektor...Kvinnor får även lägre lön är det bevisat. De kvinnorna som är arbetslösa tänker säkert att den offentliga sektorn kan skapa jobb åt dem också så att de kan börja stabilisera sin ekonomi.

Eleve exempel 18 – Om vilken attraktionskraft höjda respektive sänkta skatter har för gruppen ensamstående mammor

Jag tror att ensamstående kvinnor med barn vill ha höjd skatt då de ger en stark offentlig sektor och det leder till att den fortsätter att "äga" skolorna + sjukhusen och det ger gratis skolgång (utbildning) och sjukvård för barn. Och det föräldrar oftast vill (i det här fallet ensamstående kvinnor som i det flesta fallen inte har jättestark ekonomi, beroende på jobb) är att deras barn ska få bra utbildning vilket kan erbjuda dem en bra framtid.

Kännetecken på komplexa samband och väl fungerande begreppsanvändning

Sambandens bredd

Beskrivningar av **komplexa** samband kännetecknas av en stor bredd, där ingår i princip alla relevanta delar av samhällsstrukturen (till exempel olika aktörer) i sambandsbeskrivningarna. Det gör att de beskrivna sambanden ger en helhetsbild av samhällsstrukturen.

Eleven beskriver också strukturens delar utifrån de flesta av deras centrala funktioner. Exempelvis tar beskrivningar av **komplexa** samband ofta hänsyn till att den offentliga sektorn har flera centrala funktioner i det ekonomiska kretsloppet.

Eleve exempel 19 tar upp alla relevanta delar av strukturen (bland annat aktörerna i det ekonomiska kretsloppet) i de beskrivna sambanden. Eleven beskriver ekonomiska samband mellan företagen, hushållen, offentlig sektor och bankerna, och gör även en internationell utblick. Det framgår av de beskrivna sambanden att kretsloppets aktörer har flera olika funktioner. Till exempel att hushållen samtidigt är arbetstagare, låntagare, konsumenter och skattebetalare, att den offentliga sektorn är arbetsgivare, tar in skatt, betalar ut bidrag, tillhandahåller tjänster och service, samt att företag är såväl arbetsgivare och skattebetalare som bidragstagare. De beskrivna sambanden är också mycket centrala, exempelvis framgår det vilken roll bankerna för att säkra tillgången till pengar för både hushåll och företag: *Bankerna i Sverige kan inte betala eller låna ut pengar om dem går dåligt. Vilket förhindrar för nya företag att starta i Sverige.*

Sambandens art

Komplexa samband kan kännetecknas av långa och logiskt sammanhängande linjära sambandskedjor (a leder till b som leder till c och d etcetera). De linjära samband som eleverna beskriver kännetecknas generellt av att de har flera logiskt sammanhängande led och många betydelsefulla detaljer.

Beskrivningar av **komplexa** samband tar även i relativt stor utsträckning upp samband som inte är linjära. Icke-linjära samband kan till exempel vara en dubbelverkan, i stil med "a leder till b som leder till c som sedan förstärker effekten av hela kedjan a-b-c". Här är ett exempel:

Parti 1: Genom att sänka inkomstkatten lönar det sig mer att jobba. Folk tjänar på att jobba mer än att leva på bidrag, även om jobbet är lågavlönat. Det gör att folk

blir mera motiverade till att jobba och även att företagen kan ge lägre lön vilket gör att de kan anställa mer folk. Det gör även att företagen hellre stannar i Sverige än flyttar utomlands till billigare arbetskraft. Människor får mera disponibel inkomst även utan lika mycket bidrag från staten (vilket gör att staten får igen lite av de pengar man förlorade på sänkt skatt) så de konsumerar mera. Företagen får ökad efterfrågan, producerar mera och anställer fler. Det blir en god cirkel mellan företag och hushåll.

Utdraget innehåller även flera andra icke-linjära samband, exempelvis hur sänkt inkomstskatt relativt sett får större effekt på inkomst av arbete än inkomst av bidrag. Genom att skilja på det kan eleven leda fram resonemanget till att sänkta skatter kan ge lägre löneanspråk. Eleven vidgar därefter resonemanget genom att beskriva hur sänkta skatter kan öka svenska anställdas möjligheter att konkurrera med billigare arbetskraft utomlands. På så sätt går eleven bortom de mer lättfunna linjära sambanden. Det är tydligt att sådana icke-linjära samband är mer komplexa än de samband som kommer fram när resonemanget bara beskriver de mer direkta sambanden i kedjan ”sänkt skatt–större köpkraft–expanderande företag”.

Avslutningsvis kan man ofta känna igen **komplexa** samband som samband mellan individ och samhälle eller sambandsbeskrivningar där man visar effekter på lång sikt och inte bara omedelbar påverkan.

Begreppsanvändning

En väl fungerande begreppsanvändning kännetecknas av att eleven använder många ämnesspecifika begrepp och med god precision. Avgränsningen mellan närliggande begrepp innehåller ytterst få oklarheter och begreppens betydelse framgår tydligt i resonemanget. Ett utdrag från ett elevsvar får illustrera en väl fungerande begreppsanvändning:

Till att börja med skulle väldigt många bli arbetslösa. Detta leder till att hushållen får en sämre ekonomi, kan inte betala skatt eftersom de inte har någon inkomst och staten måste betala ut bidrag tills alla arbetslösa får nya sysselsättningar. Den offentliga sektorn går då back eftersom staten får ett underskott. Detta kan leda till att staten får ta lån från utlandet och statsskulden höjs /.../ Företagen kan heller inte betala skatt till staten. Staten kommer behöva höja skatten och momsens för att klara av lågkonjunkturen och skapa en ekonomisk tillväxt. Konsumtionen kommer minska eftersom skatten och momsens blir högre (hushållen får lägre disponibel inkomst att röra sig med).

De här sambandsbeskrivningarna innehåller många lämpliga ämnesspecifika begrepp, däribland hushåll, skatt, inkomst, stat, bidrag, sysselsättning, offentlig sektor, underskott, statsskuld, moms, lågkonjunktur, ekonomisk tillväxt, konsumtion och disponibel inkomst. Utifrån de samband som beskrivs tycks inga relevanta ämnesspecifika begrepp saknas. Begreppen används dessutom genomgående funktionellt och med god precision. Eleven gör inga regelrätta definitioner av begreppen men på grundval av hur de används i texten kan man dra slutsatsen att eleven har god förståelse för begreppens innehåll och betydelse. Det märks särskilt tydligt när eleven skiljer mellan närliggande begrepp som moms och skatt.

Exempel på beskrivningar av komplexa samband med väl fungerande begreppsanvändning⁷

Elevelexempel 19 – Om effekter av företagsnedläggningar på samhällsekonomin

Om företagen går dåligt kommer VD:n för företaget behöva skära ned på arbetskraft. När hushållen då förlorar sin jobb kommer dem inte ha några pengar att konsumera med. När företagen då inte säljer något kommer dem inte kunna betala några skatter avgifter till offentliga sektorn. Staten som då inte får in någon avgift skatt kan tvingas behöva skära ned på bidrag till hushållen. Hushållen kommer då ha en liten disponibel inkomst och har då inga pengar att betala sina lån med. När bankerna då inte får in några pengar kan dem i sin tur inte betala sina lån till andra banker. Banker utrikes kan få stora problem om dem inte kan få sina pengar. Dem kan då bli inte låna ut pengar till hushåll och företag. Bankerna i Sverige kan inte betala eller låna ut pengar om dem går dåligt. Vilket förhindrar för nya företag att starta i Sverige. När företagen inte säljer något blir det mindre moms till offentliga sektorn. Staten kan då också behöva skära ned på statliga arbetare ex svenska sjukvården, det är för få som jobbar vilket gör att många tvingas jobba över sin ordinarie arbetstid. Service kommer då bli sämre till både hushåll och företag när det är för få som jobbar ex inom polisen är servicen dålig. Man kan behöva vänta veckor innan sitt egna fall tas upp om det inte är allvarligt ex mord. Löner från offentliga sektorn till hushåll kan behöva skäras ned på vilket kan leda till att ingen kanske vill jobba som ex sjuksköterska när lönen är så dålig. Man får mindre nettolön vilket gör att man inte motiveras till jobbet.

Elevelexempel 20 – Om hur höjda respektive sänkta skatter kan ge fler arbete

Parti 1: Om vi sänker inkomstskatten så får både varje enskilda privatperson och företagen mer pengar. Om företagen får mer pengar kan dem anställa flera människor – fler jobb.

Parti 2: Fast, hur vet vi att företagen gör det? Dem kanske satsar på att köpa bättre realkapital, som skulle spara dem pengar. Vilka också kanske skulle göra så att det behövs mindre anställda = högre arbetslöshet. Då är det faktiskt bättre att vi höjer skatterna, så att offentliga sektorn får in mer pengar, vilket gör att vi kan skapa jobb, men också förutom det förbättra vårt samhälle och öka våra förmåner.

Parti 1: Fast om vi sänker inkomstskatten då kan löntagare konsumera mer. Köpkraften blir större, och företagens ekonomi förbättras. Om företagens ekonomi höjs, då får vi in mer och mer skatt, även om vi har sänkt den. Vilket gör dem mer pengar också. Och för att

⁷ I elevexemplen finns ett samband mellan texternas längd och bedömningen av svarens kvalitet, men hur utförliga elevens resonemang är utgör inte grund för bedömningen. Däremot är det förstas så att ett längre svar har större förutsättningar att rymma belägg inom alla de aspekter som ingår i bedömningen. Man ska också komma ihåg att elevexemplen i denna skrift är svar på mycket öppna frågor. Om Skolverket redan på förhand hade vetat vilka aspekter bedömningen kan utgå ifrån kunde uppgifterna ha riktats in mot särskilda kännetecken på kvalitet utan att kräva så omfångsrika svar. En mer ingående diskussion om sambandet mellan kvantitet och kvalitet finns i bedömningsstödet i religionskunskap som publiceras på Skolverkets webbplats under våren 2013.

ert företag ska bli stort och internationellt, så krävs många t.ex fabriker, många anställda. Och det är alla företagens mål att bli stora därför så kommer de att anställa fler i alla fall. Och när företagen blir rikare då kan de betala ut mer i lön, vilket leder till att lönetagarna betalar in mycket mer i pengar i skatt i alla fall.

Parti 2: Men om vi höjer skatten, då blir våran stat rikare – vi kan betala mer bidrag till företag och privatpersoner – företagen blir bättre och bättre. Offentliga sektorn samarbetar med företagen och då får företagen förmåner som kan hjälpa dom uppåt. Men om vi sänker skatten och låter företagen ta hela ansvaret kan de satsa pengarna på marknadsföring istället, eller så använder ägarna pengarna helt själviskt och köper en ny segelbåt istället. Och också om vi sänker skatten, kommer vi få in mindre pengar. Vi kommer behöva dra ner på bidrag som a-kassa eller sjukbidrag. Vilket leder till sämre välfärd i Sverige. Vi kommer kanske behöva avreglera våra statliga företag, för att kortsiktigt få in pengar, men på lång sikt blir vi fattigare och fattigare. Vi kanske kommer behöva betala för våran utbildning och sjukvård, pengasummor som är helt omöjliga för dem med lägre inkomst. Och jobbmöjligheter, dem ligger i grund och botten i ens utbildning. Och en stor del av våran befolkning inte har råd med den vad händer då? Jo, antingen stiger arbetslösheten extremt eller så får vi dåligt utbildad arbetskraft, som tvingas anställa bara för att kunna komma framåt.

ATT FÖRA RESONEMANG

I det här avsnittet kommenteras den del av kunskapskraven som utgår från förmågan att *reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden, principer, arbetssätt och beslutsprocesser.*

<i>Kunskapskrav för betyget E i slutet av årskurs 9</i>	<i>Kunskapskrav för betyget C i slutet av årskurs 9</i>	<i>Kunskapskrav för betyget A i slutet av årskurs 9</i>
Eleven har grundläggande kunskaper om demokratiska värden och processer och visar det genom att föra enkla resonemang om demokratiska rättigheter och skyldigheter, samt om för- och nackdelar med olika former för gemensamt beslutsfattande.	Eleven har goda kunskaper om demokratiska värden och processer och visar det genom att föra utvecklade resonemang om demokratiska rättigheter och skyldigheter, samt om för- och nackdelar med olika former för gemensamt beslutsfattande.	Eleven har mycket goda kunskaper om demokratiska värden och processer och visar det genom att föra välutvecklade och nyanserade resonemang om demokratiska rättigheter och skyldigheter, samt om för- och nackdelar med olika former för gemensamt beslutsfattande.

Den här delen av kunskapskraven inleds med en beskrivning av kvaliteten på elevens kunskaper om demokratiska värden och processer. Då används värdeorden *grundläggande*, *goda* och *mycket goda*. I texten som följer anges hur elevens kunskaper visar sig. Nivån på elevens kunskaper om demokratiska värden och processer avgörs alltså av hur utvecklade resonemang eleven för om demokratiska rättigheter och skyldigheter, samt om för- och nackdelar med olika former för gemensamt beslutsfattande. Det är därför materialet endast kommenterar värdeorden som handlar om resonemangens kvalitet.

Uppgifterna som ligger till grund för elevexemplen

Skolverket har i samarbete med en grupp lärare analyserat många elevsvar och utifrån dessa identifierat ett antal möjliga bedömningsgrunder. Uppgifterna som eleverna har arbetat med innehåller några frågor om demokratiska rättigheter och skyldigheter samt fördelar och nackdelar med olika former för gemensamt beslutsfattande. Uppgifterna speglar formuleringarna i den utvalda delen av kunskapskraven, och behandlar följande centrala innehåll i årskurs 7–9:

- *Demokratiska fri- och rättigheter samt skyldigheter för medborgare i demokratiska samhällen. Etiska och demokratiska dilemman som hänger samman med demokratiska rättigheter och skyldigheter.*
- *Rättssystemet i Sverige och principer för rättssäkerhet. /.../*
- *Några olika (stats- och) styrelseskick i världen.*

De elevarbeten som kommenteras i materialet skulle i många fall kunna bedömas även utifrån andra delar av kunskapskraven, till exempel de delar som handlar om att värdera och uttrycka ståndpunkter i samhällsfrågor. Men för tydlighetens skull behandlas bara bedömning utifrån den utvalda delen av kunskapskraven.

Bedömningsaspekter

Här presenteras kortfattat ett antal möjliga bedömningsgrunder för kravdelen ovan. Det vill säga vad man som lärare kan titta på när man bedömer hur utvecklat ett resonemang är i relation till demokratiska rättigheter, skyldigheter och beslutsformer. I nästa avsnitt konkretiseras bedömningsaspekterna ytterligare i mötet med verkliga elevexempel.

Lärarna identifierade dessa aspekter som möjliga utgångspunkter i bedömningen:

- **Innehållets bredd**

I vilken utsträckning eleven tar upp centrala demokratiska rättigheter och skyldigheter samt fördelar och nackdelar med olika former för gemensamt beslutsfattande.

- **Konkretisering**

I vilken omfattning eleven konkretiserar sitt resonemang med hjälp av exempel, paralleller eller konsekvensbeskrivningar.

- **Problematisering**

I vilken omfattning eleven problematiserar, till exempel i termer av ”å ena sidan - å andra sidan”, perspektivbyten eller liknande.

- **Begreppsanvändning**

I vilken omfattning och med vilken precision eleven använder relevanta ämnesspecifika begrepp.

Skolverket vill återigen betona att aspekterna inte ska betraktas som absoluta, utan är resultatet av en analys av de elevsvar som lärarna har haft tillgång till. I ett annat sammanhang kan andra aspekter vara mer relevanta. Det finns också andra sätt att benämna och avgränsa de bedömningsaspekter som tas upp här.

Hur utvecklade resonemang eleven för kan man analysera utifrån varje enskild aspekt i sig. Men i en helhetsbedömning av elevens resonemang måste man väga samman de olika aspekterna och vikta dem mot varandra. Ett resonemang kan till exempel sammantaget bedömas vara **utvecklat** genom att styrkan i någon av bedömningsaspekterna uppväger att resonemanget är **enkelt** utifrån en annan aspekt. Det här materialet säger ingenting om hur man kan eller bör göra sådana sammanvägningar. Det går heller inga vattentäta skott mellan aspekterna utan de tangerar ibland varandra och en mening i en elevtext kan i enskilda fall bedömas utifrån fler bedömningsgrunder samtidigt.

Elevexempel och kommentarer

I det här avsnittet kommenteras de tre nivåer som värdeorden beskriver. Först behandlas vad som kan känneteckna **enkla** resonemang inom var och en av bedömningsaspekterna. Utdrag ur autentiska elevexempel används för att illustrera de kännetecken som beskrivs. Efter genomgången kommer några hela elevexempel som lärarna har bedömt som **enkla** resonemang. Bedömningen grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna, så samma elevexempel kan ha bedömts på olika nivåer inom olika aspekter. Därefter kommenteras på samma sätt värdeorden på de högre nivåerna.

Kännetecken på enkla resonemang

Innehållets bredd

De elevresonemang som lärarna bedömt vara **enkla** tar upp ganska få demokratiska rättigheter och skyldigheter, eller få för- och nackdelar med olika beslutsformer. **Enkla** resonemang kan också utmärkas av att de tar upp flera rättigheter och skyldigheter eller för- och nackdelar, men saknar de som är mest centrala för uppgiften. De fördelar, nackdelar och fakta som används i **enkla** resonemang kan i stället ofta ha en perifer relevans: *Det [representativ demokrati] ger även fler jobb än om vi skulle ha "direkt demokrati", då vi behöver folk som sitter i riksdagen och bestämmer åt oss.* Detta är en fördel med representativ demokrati som är perifer i förhållande till frågeställningen, 349 jobb är inget tungt vägande skäl till att Sverige har en riksdag.

Konkretisering

Enkla resonemang kännetecknas också av att de är allmänt hållna och innehåller få eller inga fungerande konkretiseringar som förtydligar resonemanget. När konkretiseringar ändå används så bidrar de i liten utsträckning till att faktiskt förtydliga resonemanget.

Problematisering

Enkla resonemang problematiserar i liten utsträckning jämfört med mer utvecklade resonemang. Det finns få eller inga perspektivbyten eller tendenser att vända och vrida på resonemanget. Endast när uppgiften kräver att man belyser till exempel både för- och nackdelar innehåller **enkla** resonemang inslag av "å ena sidan ... å andra sidan". I ett resonemang om för- och nackdelar med direkt och representativ demokrati nöjer

sig en elev med att konstatera att *Det går snabbare att rösta fram ett alternativ i direkt demokrati än i representativ demokrati*. Med ett mer problematiserande anslag hade eleven kunnat ifrågasätta denna fördel med direkt demokrati genom att ta upp att även i ett system med direkt demokrati måste man förbereda frågor och definiera röstningsalternativ, bilda opinion och gå från beslut till handling. Här kan man dock hålla i minnet att elevresonemanget har utgått från en öppen fråga som inte uttryckligen uppmuntrade den sortens problematisering.

Begreppsanvändning

Ett **enkelt** resonemang kännetecknas i större utsträckning än mer utvecklade resonemang av ett vardagsspråk. Eleven använder ämnesspecifika begrepp, men i mindre omfattning och med lägre precision. Resonemanget försvagas ofta av man inte skiljer klart mellan närliggande begrepp. Men användningen av de ämnesspecifika begreppen måste i huvudsak vara korrekt även i ett **enkelt** resonemang.

Så här resonerar en elev om huruvida det är förenligt med demokratiska principer och värden att förbjuda en årlig demonstration som år efter år urartar och vållar stora skador på både person och egendom:

Enligt demokrati är det lagligt att demonstrera och om då landet har förbjudit demonstrationer är de diktatur. Eftersom man har rätt att uttrycka och nästan göra vad man vill så helt plötsligt kan de inte förbjuda de. Om folket är missnöjd med något är demonstrera nästan de enda sättet att göra sig hörd så att landet lyssnar. Då måste ju också landet ta till sig de inte bara ignorera de, för då fortsätter ju de. Så om de tar till sig de slutar dem och trafiken kommer fram. Jag tycker att de borde ha rätt till att demonstrera annars hör de hemma i en diktatur för i en demokrati ska ingen ha högre status och bestämma över alla.

Här används begreppen demonstration, demokrati och diktatur på ett funktionellt om än lite trubbigt och kategoriskt sätt som visar grundläggande förståelse för begreppens innehåll, i alla fall i relation till det som resonemanget handlar om. Men det är också de enda relevanta ämnesspecifika begrepp som eleven använder; andra relevanta begrepp som åsiktsfrihet, yttrandefrihet, mötesfrihet och opinion finns inte med.

Exempel på enkla resonemang⁸

Elevexempel 21 – Om direkt och representativ demokrati

Fördelen med direkt demokrati är att alla får uttrycka sin åsikt i varje fråga. Man är också säker på att majoriteten av folket vinner och inte majoriteten i riksdagen. På så sätt får folket mer makt. Nackdelen är att det blir jobbigt att varje dag sitta och rösta i varje enskild fråga och många skulle nog strunta i det efter ett tag.

⁸ Bedömningarna i detta material grundar sig på en sammanvägning av de olika bedömningsaspekterna. Det innebär att samma elevexempel kan bedömas på olika nivåer inom olika aspekter.

Representativ demokrati går ut på att man röstar fram någon som ska representera ens åsikter. I Sverige röstar man vart fjärde år och det är då för det mesta bara de då aktiva frågorna som tas upp. På så sätt behöver inte nödvändigtvis betyda att man delar åsikt med partiet väl efter valet.

Representativ demokrati ger också mindre makt åt folket.

Eleve exempel 22 – Om direkt och representativ demokrati

Fördelarna med direkt demokrati är att det är mer demokratiskt eftersom alla får säga vad dom tycker. Nackdelarna med direkt demokrati är att folket kanske inte vet vad som kommer att bli bäst, t.ex. man ska rösta om man ska ha fler ungdomsgårdar. Folket kommer inte veta om t.ex. ungdomar kommer att sluta att dricka alkohol och slå sönder saker om det finns fler ungdomsgårdar. Men om man har röstat fram ett parti som bestämmer så har dom massor av tid att kolla upp vad som är bäst.

Det går snabbare att rösta fram ett alternativ i direkt demokrati än i representativ demokrati.

Eleve exempel 23 – Om förbud mot rasistiska partier

Jag tycker både ock. Det är bra att man får bort alla rasister men sen är det också orättvis behandling. Om landet nu har demokrati har alla rätten att tycka och tänka hur dem vill – yttrandefrihet. Man jag förstår mer om det är diktatur och en person bestämmer. Den har all makt och där finns det nog ingen stor yttrandefrihet.

Sen är ju rasister enligt mig, ett kränkande folk. Det är inte rätt det dom håller på med. Så enligt min mening struntar jag i lagen och yttrandefriheten. Det är bra att sådana partier försvinner. Kränkningarna är värre än att man skall få säga vad man tycker.

Kännetecken på utvecklade resonemang

Innehållets bredd

De elevresonemang som lärarna bedömt vara **utvecklade** kännetecknas av att de tar upp flera demokratiska rättigheter och skyldigheter, eller flera för- och nackdelar med olika beslutsformer. **Utvecklade** resonemang utmärks också av att de tar upp några rättigheter och skyldigheter eller för- och nackdelar som är centrala för frågeställningen. Så här resonerar en elev kring huruvida det vore förenligt med demokratiska värden och principer att frånta grova brottslingar deras rösträtt: *Eftersom folket röstat fram detta förslag, och majoriteten tycker att detta är rätt, så kan det faktiskt börja gälla i en demokrati. /.../ Om alla är lika mycket värda, ska även brottslingar ha rätt till åsikt. Man kan då inte straffa någons handlingar genom att "straffa den personens åsikter". Då är inte alla lika mycket värda. Så detta påstående är inte demokratiskt.* Här låter eleven centrala

demokratiska principer som majoritetsprincipen och alla människors lika värde bli argument för respektive emot förslaget.

Konkretisering

Utvecklade resonemang kännetecknas också av att de innehåller någon eller några fungerande konkretiseringar som förtydligar resonemanget. Resonemangen är inte rakt igenom allmänt hållna, utan förtydligas genom exempel eller paralleller. Såhär resonerar en elev kring huruvida det skulle vara demokratiskt att förbjuda rasistiska partier: *Om man har ett rasistiskt parti med rasistiskalkränkande tankar så antyder man att denna person är mindre värd. Det blir bets mot folkgrupp. Förr så fick svarta och kvinnor t.ex. inte rösta, då bröt man på alla lika värde tanken.* Här ger eleven exempel på lagstiftning som begränsar möjligheterna att sprida rasistisk propaganda. Eleven använder också en historisk parallell för att ge exempel på diskriminerande lagar som strider mot den demokratiska grundtanken om alla människors lika värde.

Konsekvensbeskrivningar är ett annat sätt att konkretisera och förtydliga ett resonemang. Här resonerar en elev om huruvida det vore förenligt med demokrati att utöka polisens befogenheter så att de kan åtala och döma misstänkta personer:

Om polisen fick all makt skulle man inte följa rättssäkerheten. Det skulle dessutom finnas en chans till att polisen började använda sig av tortyr och liknande för att få fram information snabbare. Tortyr går emot hela demokratin, eftersom det strider mot allas lika värde. Och eftersom polisen dömer kommer ingen att dömas för tortyren. Detta hör hemma i en diktatur.

Eleven beskriver här att en möjlig konsekvens av att man gör avkall på rättssäkerheten skulle kunna vara att polisen började använda sig av tortyr, och att ingen heller skulle kunna dömas för övergreppen. Det står väl inte helt klart i resonemanget hur tortyr kopplas till de ökade polisära befogenheterna, men även om det fattas något led i tankegången är det ändå en rimlig farhåga då tortyr ofta går hand i hand med bristande rättssäkerhet.

Problematisering

Utvecklade resonemang har ofta ett problematiserande anslag. De innehåller i viss utsträckning perspektivbyten och tendenser att vända och vrida på resonemanget. De belyser ofta både för- och nackdelar och har inslag av ”å ena sidan ... å andra sidan”. Eleven bemöter i viss utsträckning argument med relevanta invändningar och motargument, som i det här resonemanget om huruvida det vore demokratiskt att frånta grova brottslingar deras rösträtt:

Om de sitter instängda i ett fängelse har de ju inte så mycket koppling till det utanför men de sitter inte i ett fängelse resten av sitt liv. De kanske släpps ut ett år efter röstningen och då måste ju de få ha tyckt till om hur landet ska styras.

Argumentet att interner *inte har så mycket koppling till det utanför* bemöts med att *de sitter inte i ett fängelse resten av sitt liv*, och lite längre fram i texten *Men det finns ju frågor om fängelser också. Hur ska det vara där och liknande, men då måste ju brottslingar*

kunna få rösta om det också, eftersom att det är de som bor där. Föreställningen att kriminella står utanför samhället utmanas alltså dels med att de en dag ska återvända till friheten, dels med att även fängelser är en del av samhället.

Men det krävs inte att ett **utvecklat** resonemang problematiserar genomgående, eller att problematiseringarna alltid måste bära hela vägen.

Begreppsanvändning

Ett **utvecklat** resonemang använder ett ämnesspråk i större utsträckning än ett enkelt resonemang. Eleven använder många ämnesspecifika begrepp och oftast, men inte alltid, med precision. Även i **utvecklade** resonemang kan det emellanåt förekomma att man inte klart skiljer på närliggande begrepp, men användningen av de ämnesspecifika begreppen måste i allt väsentligt vara korrekt. *Men att förbjuda en sorts parti går också emot demokratins lagar eftersom det finns åsiktsfrihet och sånt så man ska få tycka vad man vill utan att det ska förbjudas.* I den här meningen finns ett begrepp som definieras och används väl av sammanhanget (åsiktsfrihet), men också tecken på osäkerhet i begreppsanvändningen. ”Demokratins lagar” kanske är en sammanblandning av grundlag med demokratiska värden och principer.

Exempel på utvecklade resonemang⁹

Elevexempel 24 – Om direkt och representativ demokrati

Det system som vi har i Sverige (även kallat representativ demokrati) är ett ganska bekvämt system. Alla svenska medborgare som har rösträtt går till närmsta vallokal en gång vart 4:e år och röstar. Sen är det klart. Om man då inte är så insatt i politik men ändå vill rösta är det ett riktigt skönt system. Det ger även fler jobb än om vi skulle ha ”direkt demokrati”, då vi behöver folk som sitter i riksdagen och bestämmer åt oss. I landet X behöver man inte något annat än ett program som håller reda på allt åt oss. Nackdelar då? Jo, vi röstar ju inte bara på partier utan vi röstar ju även på personer som vi tycker ska föra fram vår åsikt. Problemet i fråga är att personen i fråga kanske verkar stå för något, men när han/hon väl blivit vald, står för något helt annat. Då för de ju inte alls fram folkets åsikter! Demokrati står ju även för allas lika värde, men ändå har vi folk som har som jobb att bestämma saker. Det är ju som att säga att de har mycket bättre åsikter än de som inte arbetar med politik. Detta kan leda till ”politikerförakt” vilket betyder att folk skiter i politik och att hela systemet förvandlas till diktatur, då politikererna tar beslut själva, med bara det partiet och de få trogna anhängarna som ändå röstar som bestämmer allt.

9 I elevexemplen finns ett samband mellan texternas längd och bedömningen av svarens kvalitet, men hur utförliga elevens resonemang är utgör inte grund för bedömningen. Däremot är det förstås så att ett längre svar har större förutsättningar att rymma belägg inom alla de aspekter som ingår i bedömningen. Man ska också komma ihåg att elevexemplen i denna skrift är svar på mycket öppna frågor. Om Skolverket redan på förhand hade vetat vilka aspekter bedömningen kan utgå ifrån kunde uppgifterna ha riktats in mot särskilda kännetecken på kvalitet utan att kräva så omfattande svar. En mer ingående diskussion om sambandet mellan kvantitet och kvalitet finns i bedömningsstödet i religionskunskap som publiceras på Skolverkets webbplats under våren 2013.

Direkt demokrati då? Det är otroligt mer "demokratiskt", då varje enskild person (med rösträtt) får sin röst hörd och får vara med och bestämma. Tyvärr är det otroligt jobbigt och tidskrävande. Tänk dig att du varje dag, efter arbetet, ska ta dig kanske runt 1-2 timmar per dag att sitta och svara ja eller nej på en massa frågor. Jag skulle då inte orka med det! Som nämnt tidigare så är det tidskrävande som fan, inte bara för den enskilda personen, utan också för besluten att gå igenom: först röstar alla i sina områden eller kommuner, sen ska rösterna räknas och läggas ihop med resten av områdena. Man måste säkert ha minst en vecka på sig också att svara, då man kanske inte har tid alla dagar i veckan, jämfört med representativ demokrati där beslut kan tas på en dag. Men är det så demokratiskt ändå med demokrati? Ta USA t.ex.: där röstade ju inte mer än 30% av folket. Är de demokratiskt? Antagligen, då folk får välja ifall de vill rösta eller ej. Men lite skumt är det...

Eleve exempel 25 – Om att ta ifrån grova brottslingar rösträtten

Detta kan vara demokratiskt ur det synsättet att man behandlar individer så som de behandlar andra. Brottslingarna har faktiskt skadat andra för livet och eftersom alla är lika mycket värda ska de få sitt straff. Eftersom folket röstat fram detta förslag, och majoriteten tycker att detta är rätt, så kan det faktiskt börja gälla i en demokrati. Dessutom så vet de flesta brottslingar att de kränker andras rättighet till trygghet, så varför inte då ta en av brottslingarnas rättighet? Dock, så ska man i en demokrati bli bestraffad med handlingar (i detta fall indragen frihet) för sina odemokratiska handlingar. Om alla är lika mycket värda, ska även brottslingar ha rätt till åsikt. Man kan då inte straffa någons handlingar genom att "straffa den personens åsikter". Då är inte alla lika mycket värda. Så detta påstående är inte demokratiskt.

Kännetecknen på välutvecklade och nyanserade resonemang

Innehållets bredd och djup

De elevresonemang som lärarna bedömt vara **välutvecklade och nyanserade** kännetecknas av att de utifrån uppgiften tar upp de flesta centrala demokratiska rättigheter och skyldigheter, eller de flesta centrala för- och nackdelar med olika beslutsformer. I diskussioner och argumenterande texter använder eleven oftast de mest relevanta argumenten och lyfter fram kunskaper som är viktiga för sammanhanget. I exempel 26 nedan använder eleven de flesta av de demokratiska rättigheter och principer som kan fungera som viktiga argument både för och emot ett förbud mot rasistiska partier.

Konkretisering

Välutvecklade och nyanserade resonemang kännetecknas också av att de innehåller flera fungerande konkretiseringar som förtydligar resonemanget, som exempel, paralleller eller konsekvensbeskrivningar. Här har en elev som ett led i ett **välutvecklat och nyanserat** resonemang om för- och nackdelar med representativ demokrati kommit in

på att den representativa demokratin kan förlora legitimitet om väljarna upplever att deras förtroendevalda inte håller vad de har lovat:

Politikerförakt kan också leda till att antidemokratiska krafter får större makt. Rasism är ett bra exempel. Rasism frodas i missnöje, eftersom man gärna skyller sitt eget misslyckande på de som har det värre ställt (invandrare).

Rasism är en anti-demokratisk kraft på grund av att den strider mot allas lika värde. Man kan se detta i historien, t.ex. 30-talets Tyskland där politikerförakt och missnöje ledde till just antisemitism och rasism (dvs. nazism).

Eleven konkretiserar sitt resonemang dels genom konsekvensbeskrivningen att politikerförakt kan leda till att antidemokratiska krafter får större makt, dels genom att peka ut rasism som ett exempel på en antidemokratisk kraft som kan gödas av missnöje. Eleven använder också en historisk parallell genom att hänvisa till 30-talets Tyskland för att underbygga sin argumentationslinje. Det är en välfunnen analogi. I ett fåtal meningar lyckas eleven alltså använda flera olika typer av konkretiseringar på ett sätt som påtagligt förtydligar resonemanget.

Problematisering

Välutvecklade och nyanserade resonemang har nästan genomgående en problematiserande prägel. Själva värdeordet ”nyanserade” handlar i stor utsträckning om detta. I **välutvecklade och nyanserade** resonemang finns det inte bara relevanta problematiserande ansatser utan de förklaras och fördjupas. De belyser både för- och nackdelar och har flera inslag av ”å ena sidan ... å andra sidan”. Eleven bemöter ofta argument med relevanta motargument och invändningar, som här: *Och var ska man sätta gränsen för vad som är ett rasistiskt parti och vad som inte är det, partiet självt, andra partier eller kanske folket?* Resonemanget handlar om huruvida det vore demokratiskt att förbjuda rasistiska partier, och eleven använder svårigheter att dra gränser som en relevant invändning mot ett sådant förbud.

Begreppsanvändning

Välutvecklade och nyanserade resonemang använder nästan genomgående ett ämnesspråk, man använder många ämnesspecifika begrepp och med god precision. Åtskillnaden mellan närliggande begrepp innehåller ytterst få oklarheter, och betydelsen av begreppen framgår tydligt i resonemanget. Ett längre utdrag får illustrera:

Det som talar emot att förbjuda rasistiska partier är dock flera andra viktiga demokratiska rättigheter, åsiktsfriheten (rätten att uttrycka vad man vill), yttrandefriheten (rätten att uttrycka sagda åsikter) och mötesfriheten (rätten att träffa likasinnade och diskutera åsikter och bilda opinion). Efterlevs inte dessa demokratiska rättigheter är landet ingen demokrati. Dessa rättigheter krävs för att man ska få en politisk mångfald i ett land vilket är viktigt eftersom väljarna måste kunna finna en representant för åsikter så lika ens egna som möjligt. I detta fall, och i det flesta andra fall, väger demokrati som värdegrund (rätten att få vara sig själv utan att diskrimineras) mot demokrati som styrelsekick (ett sätt att styra samhället med demokrati).

Resonemanget innehåller många adekvata ämnesspecifika begrepp (olika demokratiska rättigheter, opinion, politisk mångfald, representant och slutligen en tydlig differentiering mellan demokrati som värdegrund och som styrelseskick). Det är svårt att se att det saknas några relevanta ämnesspecifika begrepp, utifrån vad resonemanget handlar om. Begreppen används dessutom genomgående funktionellt och med precision och bidrar därmed till att utveckla och nyansera resonemanget. Här har eleven valt att göra regelrätta definitioner av begreppen på flera ställen i texten, men det går lika bra att visa på begreppens innebörd genom sammanhanget.

Exempel på välutvecklade och nyanserade resonemang

Eleve exempel 26 – Om att förbjuda rasistiska partier

Det som talar för att förbjuda alla rasistiska partier är den demokratiska friheten minoritetsskydd. Detta innebär att alla som utgör en minoritet i samhället (bögar, muslimer, invandrare osv.) ska skyddas mot diskriminering och förföljelse.

Detta går rasistiska partier emot när de säger att "äkta svenskar" är mer värda än invandrare.

"Rasister anser att allt som är fel i samhället beror på invandrare. Arbetsbrist, negativ brottsstatistik, allt skulle lösas om man sparkade ut dem. Sådana åsikter leder till en "vi mot dem-inställning", en ökad segregation och i värsta fall en minskad immigration. Detta leder till klyftor och klasskillnader i samhället (t.ex. det faktum att majoriteten av de som bor i miljonprojekt är invandrare).

Eftersom rasister går emot "allas lika värde", den viktigaste demokratiska grundregeln, är de ett hot mot demokratin. Därför är det bra att sådana partier förbjuds.

Det som talar emot att förbjuda dessa partier är dock flera andra viktiga demokratiska rättigheter, t.ex.

Åsiktsfrihet: rätten att tycka vad man vill.

Yttrandefriheten: Rätten att uttrycka sagda åsikter.

Mötesfrihet: Rätten att träffa likasinnade och diskutera åsikter och bilda opinion.

Efterlevs inte dessa demokratiska rättigheter är landet ingen demokrati. Dessa rättigheter krävs för att man ska få en politikens mångfald i ett land, vilket är viktigt eftersom väljarna måste kunna finna en representant för åsikter så lika ens egna som möjligt. I detta fall, och i de flesta andra fall, väger demokrati som värdegrund (rätten att få vara sig själv utan att diskrimineras) mot demokrati som styrelseskick (ett sätt att styra samhället med demokrati).

Jag är dessutom orolig för s.k. godtycke. Om man tillåter ett land att förbjuda en sorts åsikter, vad är det då som säger att man inte kan förbjuda andra nästa gång? Varje inskränkning på åsikts- och yttrandefrihet är ett steg närmare diktatur.

Jag tycker, trots att rasism strider mot minoritetsskyddet, att ett öppet, demokratiskt oliktankande samhälle är det viktigaste. Ett land som förbjuder åsikter, även rasistiska sådana, är en diktatur.

Eleve exempel 27 – Om direkt och representativ demokrati

Direkt demokrati är när folket själva röstar i varje enskild fråga. Detta är väldigt demokratiskt, eftersom folket kan påverka hela samhället, till skillnad från en representativ demokrati där politiker tar besluten. Makten kommer alltså nära folket i en direkt demokrati. Direkt demokrati ger också snabba beslut, eftersom man bara behöver kryssa i ett alternativ istället för att behöva hitta mellanvägar som gör alla parter nöjda (vilket ofta krävs i en representativ demokrati). Själva systemet i sig, där hela samhället behöver ta ställning till alla småfrågor, är dock långsamt.

Eftersom folket dessutom ofta kan väldigt lite om politik, och inte har tid eller ork att läsa in sig på ämnet, kan detta leda till att fel beslut tas. I ett samhälle som det vi lever i har folk inte tid att både arbeta, ta hand om hushållet/familjen och dessutom läsa på och rösta i alla frågor.

Detta skulle leda till att bara de som var tillräckligt intresserade av politik skulle rösta i alla frågor med stort allmänintresse (t.ex. fildelning). En minoritet av samhället skulle styra, och det skulle bli en indirekt representativ demokrati, där alla utom en minoritet struntade i att rösta (vilket är odemokratiskt, eftersom demokrati innebär att majoriteten, 50%, måste rösta för att det skall vara demokratiskt) eller att alla röstade för att bestämma över ett samhälle som inte fungerade eftersom alla röstade.

Direkt demokrati fungerar nog utmärkt i en liten by, men är ohållbart i ett samhälle med miljoner invånare.

Representativ (eller indirekt) demokrati är motsatsen till direkt demokrati. Då röstar folk fram representanter (politiker) att föra deras talan i parlamentet (riksdagen).

Politikerna kan mycket om demokrati. De är ofta pålästa. Alltså tas det ofta bättre beslut än i en direkt demokrati. För folket går representativ demokrati snabbare än direkt. De behöver bara rösta en gång/mandatperiod (mandatperiod= tiden mellan två val), i Sverige 4 år, då politikerna obehindrat styr. Inte varje dag, som i en direkt demokrati. För politikerna kan det dock gå långsamt eftersom de behöver finna förslag som tilltalar alla parter (inte alltid, men ofta).

Representativ demokrati är mer odemokratiskt än direkt demokrati, eftersom makten kommer längre bort från folket.

Under en mandatperiod (t.ex. 4 år) har folket inget att säga till om, eftersom politikerna som styr är demokratiskt vald. De kan inte avgå om inte misstroendet mot dem är enormt. Då kan oppositionen utlysa misstroendevotum, men detta sker extremt sällan.

Politikerna som styr behöver inte hålla de löften de gav i valrörelsen. Är den styrande regeringen en allians kan kanske ett av partierna tvingas lägga sig i en viktig fråga, om resten av regeringen (och riksdagen) är emot deras åsikt. Kd har t.ex. gå emot sina vallöften både i fråga om sänkt pensionärsskatt och homogifte.

När politikerna inte håller sina löften till folket, eller gör andra konstiga saker som att handla på ICA med skattepengar (Tobleroneaffären på 90-talet) kan detta leda till politikerförakt. Detta är farligt, eftersom det ger negativ inverkning på demokratin. Det kan leda till ett lågt valdeltagande, som i USA där ca. 40 % brukar rösta i presidentvalet, aningen fler 2008 när man ville ha bort George W Bush. Kan ett land verkligen kallas demokratiskt när mindre än hälften röstar? Jag tycker inte det.

Politikerförakt kan också leda till att antidemokratiska krafter får större makt. Rasism är ett bra exempel. Rasism frodas i missnöje, eftersom man gärna skyller sitt eget misslyckande på de som har det värre ställt (invandrare).

Rasism är en anti-demokratisk kraft på grund av att den strider mot allas lika värde. Man kan se detta i historien, t.ex. 30-talets Tyskland där politikerförakt och missnöje ledde till just antisemitism och rasism (dvs. nazism)

Jag tror inte att rasism är speciellt för just en representativ demokrati. Dessa åsikter finns i en direkt demokrati också, då i form av egna åsikter snarare än partier.

Representativ demokrati kan också leda till elitstyre. Politikerna som styr kan ha gjort det i hela sitt yrkesliv. De har aldrig arbetat eller pluggat något annat. Detta kan leda till att de som styr har svårt att förstå vad de styr över, som i t.ex. sjukvårdspolitikerna där det handlar mer om vinst än vård.

Trots detta tror jag att representativ demokrati är det enda som fungerar i ett stort samhälle med miljoner av väljare. Direkt demokrati fungerar endast i små samhällen, t.ex. kollektiv och byar.

5. Avslutningsord

Det här materialet har lyft fram hur lärare kan tolka och förstå kunskapskraven genom att analysera olika aspekter av dem. Detta är ett arbete som lärare utför både systematiskt och intuitivt när de gör bedömningar av elevers kunskaper.

Det kommer aldrig att vara möjligt att en gång för alla slå fast exakt vilka kunskaper eller prestationer som krävs för att motsvara ett specifikt värdeord. Vad innebär det egentligen att ha ”mycket goda kunskaper” om något? Det skulle kräva en beskrivning av alla upptänkliga situationer som kan uppstå, och likaså en beskrivning av alla möjliga elevprestationer för att entydigt kunna besvara den frågan.

Vad man däremot kan göra är att försöka ringa in vilka bedömningsaspekter som man kan utgå från i bedömningen. I detta arbete är samtal kollegor emellan centralt. När lärare gör systematiska analyser av kunskapskraven och därefter diskuterar dem inom professionen blir det möjligt att utveckla en större samsyn och ett gemensamt språk för att beskriva kunskapsnivåer och prestationer.

Det är inte ett arbete som kan utföras centralt för att därefter överlämnas till de verksamma lärarna. Skolverket utfärdar kunskapskraven och erbjuder därefter olika slags stöd för att arbeta vidare med dem. Men det är lärarna som gör bedömningarna i praktiken. Deras kunskap om styrdokumentet, eleverna och om undervisningens faktiska innehåll är det som ytterst kan göra bedömningen säker och rättvis.

Skolverket

www.skolverket.se

ISBN: 978-91-87115-70-7